

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

БЮЛЕТЕНЬ ЗАРЕВА

З М І С Т:

З ПРАЦЬ КОМІСІЙ:	ст.
Зиновій Книш — Винниченко чи Петлюра	1
Аркадій Жуковський — Проблеми відбудови України	7
ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРАЦЬ КОМІСІЙ:	
Любомир Винар — Причини до ранньої діяльності Нестора Махна в Україні (1917 - 18)	14
Марко Антонович — В. Липинський і демократія	20
Богдан Винар — Післявоєнний розвиток Советського Промислу	24
З НАШОГО МАВЗОЛЕЮ:	
Д-р Остап Грицай — О. Ольжич	27
ДОКУМЕНТИ:	
"Золоті Слова" Ю. Федьковича	30
З ДІЯЛЬНОСТІ ЗАРЕВА	31
НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ	
ПРЕСОВИЙ ФОНД	

М О Н Т Р Е А Л

Розбудова Держави

Виходить 4 рази на рік.

Видає Провід Зарева

Головний редактор: Д-р МАРКО АНТОНОВИЧ

Листування в редакційних справах скеровувати на адресу:
MARKO ANTONOVYCH, 4630 Colonial Ave., Montreal, Que., Canada.

в адміністраційних справах звертатися на адресу:
МАРІЯН КОЗИН: 807 Main St. Ste I. Winnipeg, Man.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ:

У списі авторів підписаних ініціалами в попередніх числах "Розбудови Держави" трапилися прикрі помилки, що їх на цьому місці справляємо:

Л. В. — Любомир Винар, студ. філ.
О. З. — Осип Зінкевич.
В. Р. — Василь Рождественський, студ. мед.
Р. Ш. — Роман Шраменко, абс. УВЕЛІІ.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ ЗЛОЖИЛИ:

д-р О. Наклович (неприйнятий зворот коштів подорожі на поїздку до Нью-Йорку)	\$40.00	Я. Чухрай	3.00	Берізка	1.25
Даток організаційного комітету конференції Націоналістичної Молоді в Клівленд	25.00	Німилович	2.00	Машера	1.00
Ольга Наклович	5.00	З. Квіт	1.00	Н. Тимчук	1.00
Маруся Попович	5.00	Разом	\$\$96.25	інж. І. Сороко	1.00
Любомир Винар	5.00	Збірка О. Суховерського:		С. Малько	1.00
Теодор Врублівський	5.00	Н. Н.	\$3.00	С. Зелик	1.00
М. Яремкевич	3.00	О. Суховерський	2.00	Т. Сущик	1.00
Б. Ковч	3.00	д-р Я. Мендюк	2.00	Андрійко	1.00
		П. Стецина	2.00	Н. Н.	1.00
		М. Буряк	2.00	Н. Н.	0.50
		Ю. Шишак	2.00	Разом	\$22.75
				Всього зібрано	\$119.75

Всім жертводавцям щира подяка.

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК \$1.75

Ціна цього числа — 50 центів

Друком "Нового Шляху"

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

РІК V.

II КВАРТАЛ, 1953.

Ч. 2 (10).

З ПРАЦЬ КОМІСІЙ:

ЗИНОВІЙ КНИШ

ВИННИЧЕНКО ЧИ ПЕТЛЮРА?

I.

Для людини смерть — її невблаганний і неминучий кінець. Але життя політика, цебто вплив його на свою суспільність і пам'ять про себе в суспільстві, не кінчається з його смертю, нерідко воно тільки тоді починається. Гетьман Мазепа знайшов своє місце в українській історичній традиції аж двісті літ після того, як зійшов з цього світа. Драгоманов, за словами одного з українських публіцистів, "покійник", якому не дають умерти", п'ятьдесят літ не сходив з політичної сцени українського життя і досі ще знаходить з одної сторони гарячих прихильників, з другої фанатичних противників. В злому чи доброму сенсі — людина живе після смерти в пам'яті свого народу тільки тоді, коли виростає понад пересічність, коли сила й гострота її індивідуальності не втримається в домовині й розвалить свою могилу, щоб світити народові, або затроювати його душу.

Але коли нація хоче тяжко карати за провини супроти себе, вона розтягає над людиною заслону мовчанки. Що більш дисциплінована і вироблена політично суспільність, що сильніший у ній національний інстинкт і що краще в ній розвинене почуття національної гідності — тим невблаганніше стіна мовчанки залягає на тих, що злочинили народові. Вони зникають з історичної пам'яті нації, колиє тільки історик чи архівар, щи шниряє по заплених документах і пожовклих сторінках минулого, витягне те чи інше ім'я, що не збудить ніякої струни в національній душі — воно потонуло в безодні забуття, гірший від смерти.

Хто з українців знав про те, що там десь на півдні Франції, під соняшним небом Рів'єри, живе собі вигідно й безжурно Володимир Кирилович Винниченко, український письменник і перший голова уряду української революції 1917-1920 років? Хто — поза може декількома бувшими партійними товаришами — цікавився його долею? Його просто забуто.

Але цій людині страшенно не хотілося відійти в забуття. Вона прагнула повороту на арену життя і цей поворот пробувала вможли-

вити собі всілякими способами. Одначе ані переписка з деякими літераторами, ані старання його нечисленних на той час прихильників висліду не дали. Коли гурт його партійних однодумців постарався йому про доповідь у Парижі, частина громадськості збойкотувала цей виступ, одна націоналістична група гостро на ньому виступила, вийшовши після того із залі, і... знову мовчанка, не рахуючи короткої замітки в пресі, "з журналістичного обов'язку".

Мало помогли теж і спроби на літературному полі. Роман "Нова заповідь", випущений у французькій мові, перекладений на українську, друкований на сторінках газети й випущений опісля окремою книжкою — не виконав свого завдання, не зацікавив ширшої суспільности особою автора, що далі доживав віку в чепурній віллі над Середземним Морем.

Але ось часописи принесли вістку, що дня 6 березня 1951 року закінчив життя Володимир Винниченко, "видатний український письменник і голова Директорії УНР". І з того часу видно організовані намагання рятувати постать Винниченка від забуття. Та успіх їх дуже малий, не стояв у ніякій пропорції до вложених у цю справу зусиль. Нема зацікавлення і не сила його розбудити.

• II.

Винниченком зацікавлені в першу чергу соціалістичні кола, бо він був їхнім партійним товаришем, членом Української Соціалістично-Демократичної Партії, або як це тоді звали — "есдеком" — доки не повернув ще далі на ліво і не став комуністом. Тому для нас не диво, що соціалістична преса не обмежилася до некрологів, до більших чи тепліших згадок про покійного, як це звичайно в таких випадках буває, що пробувала вона про нього писати більше, як про політика й письменника. Але менше зрозумалія постава іншого українського часопису, що висуває твердження, що "популярність Винниченка в масах укрїнського народу була така велика, що ще й тепер большевицька пропаганда продовжує очорнювати його в очах народу, не гербуючи наклепами і

брехнею.”¹⁾ Що більшовики виступали проти Винниченка і то гостро, що вони в своїх кампаніях послуговуються неперебірчливими засобами, це річ відома. Робили вони так не тільки зо своїми зовнішніми політичними противниками во ім'я засади “хто не з нами, той проти нас”, але і з власною опозицією, навіть не з тією, що явно станула на опозиційному становищі, але щодо якої могло заходити підозрення, що вона чи то не погоджується, чи то за мало захоплюється кожночасною “генеральною лінією”. Власне, не один тільки Винниченко став жертвою їхніх наклепів. Винниченко ще найменше. Що значить кампанія проти Винниченка супроти того, як нищили й плюгавили більшовики пам'ять Головного Отамана Симона Петлюри, з якою скаженістю напали на полк. Євгена Коновальця. Робити з того висновок, що причина в цьому — популярність Винниченка в масах українського народу, це твердження занадто сміливе, занадто далекойдуче і, щонайважніше, позбавлене дійсних підстав. А вже просто зовсім незрозуміле, коли цей же часопис в тій же статті називає Винниченка провідником самостійницького руху українського народу. Кожному політично грамотному українцеві відомо, що ніхто інший тільки Винниченко був одним з найревніших речників федералізму, спершу з “великоруською демократією”, а потім з більшовицькою Москвою, що не мав він зрозуміння до незалжености української держави, що розв'язки майбутнього України шукав він у соціалістичних теоріях і цього не можуть заперечити навіть його тодішні партійні товариші-соціалісти, як ось покійний Ісаак Мазепа. Герольдом визвольної ідеї, речником українського незалежництва тих часів був і таким перейшов до історії Симон Петлюра, перед яким мусів уступити в тінь Винниченко.

Коли Винниченка витягають наверх деякі соціалісти, це для нас зрозуміле. Було б скоріше дивно, якби вони цього не робили, це ж їхній посмертний обов'язок супроти свого бувшого сопартійця. Але в тому ділі соціалісти несподівано дістали спільника в “Українській Революційно-Демократичній Партії”. Це ж вона в своїй пресі, в “Українських Вістях” з Ульму найбільше місця присвячувала Винниченкові і доходила аж до його гльорифікації. І місцями ця гльорифікація переступала межі політичної пристойности, намагаючися відсунути в тінь Симона Петлюру, його притїмити політичними здібностями й заслугами Винниченка.

Постає питання: навіщо ця гальванізація не тільки фізично але й політично мертвої людини? З яких причин це діється і що воно має

на меті? Відповідь дати легко, але це кожному легко її зрозуміти.

Відсвіжування Винниченка в українській суспільності іде з двох причин:

1. Свідомо. Українські соціалісти стратили колись переможні впливи в українському народі, що тяжко заплатив за цей соціалізм у 1917-1920 роках і відсотки за нього платить по сьогоднішній день. Трудно прийняти, що після більшовицької кормиги, наложеної на Україну під гаслами соціалізму, хтонебудь в Україні був би схильний захоплюватися соціалістичними теоріями. Більшовицька дійсність на довгий час вилікувала український нарід від марксівського соціалізму і треба бути фантастом або політичним маніяком, щоб сподіватися захопити нарід соціалізмом, який, доречі, не слід ідентифікувати з соціальною справедливістю. Старе покоління українських соціалістів вимірає, молодший доплив зовсім незначний, не вийде поза книжковий і журналістичний соціалізм, не мавши змоги застосувати його в практичній партійно-соціалістичній діяльності.

Український соціалістичний рух, хоч дуже слабкий і хоч не може мати більших надій у найближчій майбутності, все ж таки має більші елементи стабільности від т. зв. революційної демократії. ІВн має свою традицію, народився на українській землі, хоч не з української душі, відіграв велику, хоч фатальну, політичну ролю і не був та не є явищем тимчасовим, проминальним. В цей же час “революційна демократія” — це твір еміграційний, єдиними елементами спільности в ньому тільки деякі психологічні риси гіршої якості, зокрема спільно ненависть до галичан і Галичини, без політичного минулого, без виправдання і виявлення себе на українській землі, в українському народі. Не вдаючися в аналіз його можливостей у майбутньому, завважимо, що він має чисельну перевагу над соціалістами, та не має сильного ґрунту в минулому. Деякі противники того руху утотожують його з українським комунізмом, проти чого він борониться. Це до деякої міри робило б зрозуміле їхнє зацікавлення Винниченком, у пошукуванні за українським Тітом. Він може й пробує шукати своїх традицій в ідейному спротиві проти московської форми більшовизму і старается підбудувати собі ідеологію. Отож щодо того соціалісти мають безсумнівну перевагу, тільки їх історія зіштовхнула зо сцени. Тепер вони, регабілітуючи Винниченка і висуваючи його як одну з чільних постатей революційного українського відродження 1917-1920 років, заграють на національному саентименті.

Рахуючи на те, що після 35 років багато дечого призабулося в українському народі, зокрема якщо йде про окремих людей, висувають на поверхню Винниченка, постать безсумніву історичну, хоч сумної слави. Одні й другі в'яжуть з тим свої надії й мають у тому

¹⁾ “Сучасна Україна”, ч. 6 (52) з 22 березня 1953, стаття “Перекручення історичних фактів, (кампанія проти Винниченка в пресі УССР)”

політичний інтерес. “Революційні демократи” шукають коріння в традиції, соціалісти сподіваються, що слідом за Винниченком чи не вдасться просунути і своїх, правда, життям розтороцених, а через те вже й змодифікованих до деякої міри, але всетаки соціалістичних концепцій, регабілітувати їх разом з Винниченком та дійти через те щераз до політичного впливу в українській суспільності.

2. Несвідомо. Проти Винниченка виступали й на нього накидалися комуністи. Дозволено йому вправді виїхати за границю, але, не зважаючи на його пізніші залицяння, піддали його нещадній критиці, і як письменника і як політика. При тому, як звичайно в більшовиків, Винниченко попав не тільки в “соціал-фашисти”, але й у “буржуазні націоналісти”, став представником “українського дрібного міщанства”, що “боролось проти радянської форми влади”. А для багатьох людей самий факт, що проти когось заявили більшовики, викликає симпатії до даної людини: вона теж потерпіла від більшовиків, хоч тільки морально, вона стоїть нарівні з іншими “репресованими”. Відомо, що жертви більшовицького режиму, не тільки ті, що активно чи пасивно ставили йому спротив, але й ті, що може навіть вірно йому служили, та попали в шалений круговорот великих чисток в часі ежовщини, тішаться прихильністю всіх, хто вороже наставлений до більшовизму. Не розбіраючися ближче що і як, чому більшовики проти Винниченка, яким був і що зробив Винниченко передтим, заки попав у більшовицьку неласку, вони вважають його жертвою більшовизму. Коли ж більшовики напали на Винниченка, значить було за що, значить він їх ворог, а хто з українців ворог більшовиків, це — український патріот. Звичайно, розумування це дуже кругле, але воно є.

Ворог більшовизму не мусить бути українським патріотом, навіть українським незалежником. Адже ж уої ці Гулаї і Золотаренки та їм подібні — теж вороги більшовизму. Але ніхто не назве їх українськими патріотами. Ворогом Сталіна був і Троцький, ворогом більшовиків був і є Керенський. Багато з них потерпіли від більшовиків так чи інакше, так само, як і українці. І хоч їх можна б поставити по одній і тій самій стороні протибільшовицької барикади, та підтягати їх під критерій прихильників України з рації переслідування їх більшовиками — було б смішно. Але нажаль з таким явищем стрічаємося. Автор цих рядків слухав раз оповідання молодих українок про те, як знуцалися більшовики над народом і як нищили все українське. Між іншим за приклад протина української політики більшовиків подавали вони те, що більшовики зліквідували... Постишева! “А він же ж хотів добра для України, одягався в українську вишивану сорочку, промовляв по-українськи, за те його і вбили!” Солодко й гірко це слухати! З одного

боку радіє серце, що молоді люди, не будши ніколи поза межами СРСР, не знавши іншого світу, крім більшовицького, під страшеним тягарем більшовицької пропаганди й системи виховання, якимсь чудом зберегли свої душі від тієї отрути, винесли зо свого життя відчуження і розуміння національного московського гніту більшовиків, а з другої... одного з найлютіших катів України жаліють, бо він “репресований” більшовиками, а воно звісне діло, що більшовики ліквідують на Україні тільки тих, хто за Україну проти більшовиків, отже і Постишева післали на другий світ за його прихильність Україні!

Якже ж дивуватися, що Винниченко, українець, будь-що-будь історична постать визвольних змагань, український письменник, стає перед тими гарячими й нав'язаними ненавистю до Москви серцями в ореолі мученика за визволення України, як один з легіону “репресованих”! Самий факт ворожої постави більшовиків до нього кваліфікує його на заслужену в протибільшовицькій боротьбі людину. Іронія долі!

III.

Завданням цих сторінок не є розправлятися з Винниченком, як українським політиком. На це прийде колись свій час, коли з історичної перспективи можна буде розібрати основно його ролю на тлі української революції 1917-1920 років. Нам іде тут про те, щоб визначити властиве місце Винниченка в нашій недавній історії, місце таке, на яке заслуговує, без кривди і школи для інших державних і політичних мужів тієї доби. Воювати з Винниченком нема потреби, бо він у могилі і в політиці не лишив по собі нічого, що могло б його пережити. Як письменник хвилино він нас не цікавить, залишим це літературним критикам. Хоч треба признати, що в людині типу Винниченка письменник з політиком переплетений так, що нераз годі відділити одного від другого. Між іншим більшовицька критика 20-их років ставила обидві справи юнктам і розглядала Винниченка рівночасно і як письменника і як політика, а й сам він одного разу висловився, що “бої мішали йому бути поетом, пісні не давали бути бійцем”.

Ніхто не може заперечити, що Винниченко — постать історична, в тому сенсі, що зв'язана з історичними подіями визвольних змагань 1917-1920 років. Але запитаймо першого з краю освіченого навіть українця, — не багато довідаємося, в чому полягала його історична роля. Поза те, що Винниченко стояв на високих урядових постах того часу, не кожний навіть буде знати, що був він Головою Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, цебто першим головою українського уряду, а пізніше Головою Директорії Української Народної Республіки. Хто був Винниченко передтим і до чого він докотився потім — це

для величезної маси української суспільності закриті серпанком незнання. І тільки тим можна пояснити собі, що деякі люди в своїй гльорифікації Винниченка посуваються аж так далеко, що для нього стягають з п'єдесталу Петлюру.

Винниченко був головою першого українського уряду. Був головою нездарним і своєю впертістю в соціалізмі, як доктрині, що примандрувала в Україну з Московщини за посередництвом політичних програм російських соціалістичних партій, незвичайно багато зашкодив національно-державному визволенні України. Українські націоналісти критикують Винниченка та його політику тому, щоб виказавши помилки його й соціалістичних партій у минулому, встергтися перед ними в майбутньому. Це аж ніяк не значить, що треба безчестити Винниченка, як голову тодішнього уряду. Інші народи не завжди мали уряди, що стояли на висоті своїх завдань і нераз гірко за те мусіли платити, хоч може не так дорого, як заплатила Україна. Це був уряд української держави, створений українським народом, може не так народом, як тими силами — з-поміж нього, що в тому часі вибилися наверх. Кожен нарід має такий уряд і такий політичний провід, на який здобудеться і на який він заслуговує. Нашим нещастям було, що в добу, коли світ дрижав у своїх основах, ми здобулися тільки на уряд соціалістичний, уряд, що перебував у полоні туманних соціалістично-інтернаціональних утопій і замість розбудовувати підстави власної сили України, мріяв про братерську спілку українського й московського народів. Це була страшна і жаклива в своїх наслідках помилка. На чоло висунувся тоді Винниченко і йому приходилося і проходиться тепер узяти на себе головні удари критики.

Однак, як (з одної сторони ми далекі) від того, щоб зневажати уряд і становище, що його тоді Винниченко займав, ми не менше далекі й рішуче незгідні з тим, щоб цю постать забронзувати на приклад грядучим поколінням.

Бо перед українським народом Винниченко мусить відповідати не тільки за свою діяльність на становищі Голови Генерального Секретаріату Української Центральної Ради та Голови Директорії Української Народньої Республіки, діяльності шкідливої в багато дечому і повної помилок у тому часі. Простити йому не можна, бо в політиці сантимент відкидається, прощення нема і за помилки треба стати на суд історії. Та діло в тому, що Винниченко, покинувши державні пости в Україні, перейшов на службу до смертельного ворога України, з яким кривавилася вона в боях, добровільно зголосився до комуністичної партії України і покинув її тільки тому, що не дістав там пошестей і становищ, яких сподівався. Не станув зате перед трибуналом державним, але осудила його нація українська в своєму сумлінні.

ІУ.

Революційні 1917-1920 роки проходили під знаком тихого суперництва двох центральних постатей тієї доби: Винниченка і Петлюри. Перший увійшов на сцену під звуки труб і фанфар, щоб покинути її неславно, другий — як сіра і скромна людина, що виростала щораз вище й вище, щоб перейти в історію символом визвольних прямувань української нації і зайняти одне з найвищих місць у її пантеоні.

Винниченко — політик і член соціал-демократичної партії, вірно тримаюся своїх соціалістичних пророків з Марксом на чолі і через те загубив Україну. Розпускаючи довкола себе соціалістичний дурман, він шалею боровся з тим, що могло дати Україні сильні національні підстави існування, а через те мостив шлях большевизмові, до якого вкінці самий причалив. Його відношення до військової справи — зрештою не його одного, бо така була постава майже без виімку увсіх соціалістичних верховодів — настільки відома й насвітлена в різних споминах і збірниках матеріалів до визвольної боротьби тих часів, що зайво було б його ось тут повторяти. Тільки для прикладу не від речі було б зацитувати дотичні місця з універсалів Центральної Ради, на яких уклад і стиль мав головний вплив Винниченко, він же й був автором проєкту універсалів.

В другому універсалі Центральної Ради, з дати Київ, дня 8 липня 1917 року, читаємо:

“Що торкається комплектування українських військових частей, то задля цього Центральною Радою матиме своїх представників при кабінеті Військового Міністра, при Генеральному Штабі й верховному Головнокомандуючому, які будуть брати участь в справах комплектування окремих частин виключно українцями, поскільки таке комплектування, по определенні Військового Міністра, буде являтися з технічного боку можливим без порушення боєспісности армії”.

Чи можна було найти більше бліді й не-виразні слова до тієї найважнішої справи української революції, від якої залежав увесь її дальший розвиток і доля, і як вислід, був противником армії, уважаючи її зряддям панування капіталістичного ладу над робочим людом. Нехай! Але чи українська армія, зложена з українських вояків в окремих українських військових частинах була б більшим нещастям для українського працюючого народу, як спільна армія російська? І чи тому краще було, байдужим ставленням до справи української національної армії, продовжувати існування російської армії в її дотеперішньому організованому стані, як це робили московські соціалісти і Керенські, а з ними і Винниченко, замість виділити з неї військову силу українську? В універсалах найвищої української дер-

жавної влади, що на її чолі стояв Винниченко, не знайшлося в тій справі нічого, крім сухого повідомлення, як ту справу рішено в московському уряді і як з нею погодився соціалістичний український уряд. Ні одного слова заохоти до використання хочби й такого мізерного порозуміння, ні заклику ні інструкції для мас українського вояцтва на фронтах, що повинні вони хочби в устійнених універсалом рамках бодай підготовлятися до виділення їх в окремі національні частини.

А вже просто скандально впливає ця справа з-під пера Винниченка та його соратників в Четвертому Універсалі Центральної Ради, з дати Київ, 22 січня 1918 року, в тому самому універсалі, що остаточно і без ніяких застережень проголосив, що "од нині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу". Про військо, гарантію цієї держави українського народу, пишеться там:

"Одночасно з тим, як армія буде демобілізуватися, приписуємо одпускати додому деяких салдатів, а після затвердження мирових договорів — розпустити армію зовсім. Потім, замість постійної армії, завести народню міліцію, щоб військо наше служило обороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств".

Таргічна доля українського народу під політичною кермою Винниченків виступає тут у цілій своїй наготі. Під Київ підсуваються большевицькі орди Муравйова, що несуть Україні смерть і руїну. Тиждень після проголошення ІУ Універсалу, 300 юнаків приймає смерть під Крутами за Україну. В Бересті ведуться мирові переговори, що їхній вислід залежить від того, чи буде мати силу втриматися український уряд. І голова цього уряду, соціаліст Винниченко, замість кликати нарід до оборони своєї волі, своєї щойно проголошеної самостійної держави, продумує над демобілізацією навіть ще несформованої якслід армії. Цей трагізм ще різкіше виходить на яву, коли згадаємо, що робили для війська в той час сусіди України. В Польщі швидко ростуть підготовані Пилсудським військові кадри в краю, на еміграції формується армія Галлера, що таку велику роль відіграла рік пізніше в наступі Польщі на Україну. В Московії Троцький організує червону гвардію, підбираючи до неї людей, що не бачили ще війни і тим самим не були здеморалізовані большевицькою антимілітарною пропагандою на фронтах для розкладу царської армії. А в Україні Винниченко турбується, якби то переформувати армію в народню міліцію, щоб не була вона знаряддям буржуазії для поневолення "трудящих".

Такий був шлях Винниченка, політика-соціаліста, для якого важніше було, вживаючи його власної термінології, хто буде міня-

ти неграм фартушки за золото і слоневу кість, як доля української державности.

Який же ж інший був шлях Симона Петлюри! Як тільки з'явився Петлюра в Україні, як тільки овіяло його революційне повітря пробудженої України, ми вже бачимо його біля військових справ, у військових комітетах, у військових з'їздах, у Генеральному Секретаріаті Військових Справ Центральної Ради. Можливо, що Петлюра попав туди випадково, що таксамо добре міг би він почити свою політичну кар'єру в ділянці народнього здоорв'я чи постачання і в ній працювати аж до кінця тих гарячих днів. Та нам здається, що не тільки припадок керував долею Петлюри, але тягнув його національний інстинкт туди, де було найважливіше і найпотрібніше для України працювати і чого не в силі була приглушити соціалістична дурійка. Як людина напів тільки військова, бо військовий урядовець, Петлюра навдивовижу вірно зроумів вагу військової справи, бо від першої до останньої хвили перебув при ній, не покинув і в дні, коли вона була непопулярна, коли замикала дорогу до політичної кар'єри і коли за неї треба було боротися проти власного політичного проводу. Ми бачимо його і між Січовими Стрільцями, ми знайдемо його скрізь, де тільки організується або перебуває українське військо. В своїй гарячковій праці для війська, вже пізніше, як державний муж і Голова Директорії, Петлюра не мав не раз часу на засідання уряду: самовидці пишуть, що не раз в останній хвилині діставали від нього телефон з якоїсь віддаленої частини, з виправданням неприявності чи спізнення, то знову нагло впадав у заплиненій шинелі, тримаючи авто під газом, щоб зараз же далі їхати на фронт. Його ентузіязм переливався в сіру вояцьку масу, для якої він став "батьком Петлюрою", що так боліло і дразнило амбіцію Винниченка. Його страшенною вірою в перемогу жили в ті тривожні дні всі: і уряд, і військо і ціла суспільність. Якої правдивості, на тлі порівняння обидвох тих постатей, набирають сумні слова Липинського, що не всі соціалісти були руїнниками, але всі руїнники були соціалістами! Обидва вони перейшли до історії, але Винниченко — як вузькоглядний і засліплений партійник, а Петлюра — як широко-закресний державник.

У.

В душі Винниченка зародилася зазрість до Петлюри, що без інтриг і політичної гри, силою своєї ідейности, великої віри в свій нарід, силою невтомної боротьби відсунув його в тінь. Ця зазрість переродилася згодом у партійну ненависть до свого товариша, таксамо як і він члена соціал-демократичної партії, але державника, не партійника. Ненависть свою вилляв він у тритомнику "Відродження Нації", написаному й виданому вже за кордоном. Український большевик А. Річицький, що його

пізніше зліквідували московські більшовики, так характеризує роллю Винниченка:

“Року 1920 за кордоном починає боротьбу проти петлюрівщини, пише скеровану проти неї тритомну мемуарну історію української революції “Відродження Нації”, організує так звану закордонну групу українських комуністів та від її імені видає газету “Нова Доба”, де пише покутні статті перед пролетарською революцією, загалом грає значну ролю в справі розкладу петлюрівщини, що опинилася за кордоном”¹⁾. (Підкреслення мої, З. К.)

Зокрема визнають більшовики його заслуги для плюгавлення визвольної української боротьби:

“В останній частині свого твору не жаліє фарб, щоб запламувати отаманщину й петлюрівщину.”²⁾

Бо й справді “Відродження нації” трудно назвати історією української революції. Це скоріше один великий пашквіль на неї, що набирає особливо соковитих виразів скрізь там, де є згадка про Симона Петлюру. Варто послухати, як характеризує Винниченко Петлюру, свого партійного товариша, а в той час уже й голову української держави, якої Винниченко по праву й закону був громадянином. Ось кілька зразків:

“Симон Петлюра був яскравим, виразним втіленням обивательського, міщанського світогляду, отої дрібно-буржуазної безпринципності, закоріненого консерватизму, що легко переходить в активну реакційність, тої міщанської побожності перед великою буржуазією”.

або:

“А вся керуюча “демократія”, хоч і бачила, хоч і розуміла всю нікчемність, шкодливість і злочинність того чоловіка, нічого не в силі була зробити”. (підкреслення мої, З. К.)

і на закінчення:

“Так перед своєю загибеллю прохрипів і український “національний герой” С. Петлюра, цей малесенький слуга покірний західньої реакції, миршавий глядіятор імперіалістичних цезарів, нещасний раб свого дрібного славолюбства і типічний продукт дрібного національного міщанства, втягненого в великі національно-соціальні катаклізми”³⁾.

Цікаво, чи знають цю думку Винниченка про Петлюру його сучасні герольди і як вони пояснили б її українському читачеві? Симон Петлюра — нікчемний, шкодливий і злочинний, Симон Петлюра — слуга буржуазії, продукт дрібного міщанства і т. д. З чийого словника запозичені ці вислови? Чи не перейняті вони наче живцем з більшовицької проти-

української пропагандивної політлітератури? Не диво, що “Відродження нації” було обов’язковою лектурою в політичному вишколі КПЗУ і що навіть у польських тюрмах доручали комуністам не-українцям знайомитися з цією книгою на науку, як оцінює визвольну боротьбу України перший голова її уряду.

Під з’їдливу критику Винниченка підпадає не тільки сама особа Головного Отамана, але і його державна політика в цілому та в окремих актах. Симон Петлюра був соціалістом по партійній приналежності, але багато інших українців на той час, що пізніше їм вивітрів соціалістичний чад, коли станули віч-на-віч з потребами державного будівництва, перед якими мусіли відступити в кут марксієвські теорії та інтернаціональні міражі. І Симон Петлюра і Володимир Винниченко станули перед великою альтернативою: або залишитися речниками своєї партії, або йти на службу цілої української нації. Як поставилися до неї вони обидва, розкаже нам інший соціаліст, Ісаак Мазепа:

“9 лютого 1919 року Центральний Комітет УСДП з участю Винниченка, Чехівського та інших одногосно схвалив “з огляду на нові міжнародні моменти в українській державній справі відкликати своїх представників з уряду і з Директорії”.

Винниченко зараз же вийшов з Директорії і почав готуватися до від’їзду за кордон. Він мотивував це тим, що в умовах хаотичного життя на Україні не зможе тут знайти для себе потрібного спокою для того, щоб віддаватися літературній праці.

Петлюра не вийшов з Директорії і прислав до ЦК УСДП листа з 11 лютого, що виходить з соціал-демократичної партії, бо:

“сучасна ситуація для України надзвичайно складна й тяжка... Я не вважаю для себе можливим ухилитися од виконання своїх обов’язків, як сина свого народу перед батьківщиною, і буду, доки це можливе, стояти і працювати при державній праці”⁴⁾.

Залишатися в цей час при державній кермі не було вже ані легко, ані безпечно. Не дивниця, що Винниченко раптом після двох років пригадав собі, що він не тільки політик, але й письменник, і що сучасні відносини в Україні не дуже сприяють літературній праці, тому краще податися за кордон. Але Петлюра залишився. За кордон не виїхав, з плечей своїх обов’язків не скинув, навпаки, взяв тягар ще більший. Не трудно уявити собі, що сталося б, якби Петлюра в цей час поставив дисципліну партійця вище від державних обов’язків. Визвольна боротьба закінчилася б уже тоді, зразу ж, або під ударами більшовиків, або

1) А. Річицький: Винниченко в літературі й політиці, ст. 20.

2) *ibidem*, ст. 65.

3) Всі цитати взяті з “Відродження нації”.

4) Ісаак Мазепа: “Україна в огні революції”, том I, ст. 105.

розсаджена з-нутра повстанськими отаманами. Звичайно, вона й так упала, в той час уже можна було передбачати, що вона впаде, тому то й тікали за кордон Винниченко та інші. Але рік продовженої боротьби дав українській нації величезні наслідки духово-морального порядку. На початку революції національна свідомість широких українських мас була дуже низька, горстка свідомої інтелігенції була дуже мала. Але вона зростала шаленим темпом з кожним місяцем, навіть тижнем і днем. Це стверджують самовидці, учасники тодішніх подій. Під тиском її колосального росту мусіли завернути большевики зо стежок русотяпської антинаціональної протиукраїнської постави, її могутній розгін випростував українському народові крила до дальшого льоту назустріч майбутньому. Постава Петлюри сильно причинилася до того, що політичні аспірації України йшли вгору, що національно-політична байдужість народу зникала. Про те пише Мазепа в своїх споминах:

"І коли дальша українська організована боротьба не припинилася ще довший час, то найбільша заслуга в цьому належить Петлюри. Він у цей критичний момент не втратив голови і не впав в одчай. Навпаки, з великим ентузіазмом і з вірою в справу, що були найціннішою рисою його, як національного провідника, він не-

похитно продовжував працювати для організації наступу проти большевиків на північно-му фронті.

Без Петлюри, з його популярністю в решті українського війська, український фронт у цей час або зовсім занепав би, або попав би в руки необ'єднаних отаманів, що появились тоді сотнями"⁵⁾.

Очевидячки з такими різними розуміннями обов'язків супроти народу й держави мусіли йти впарі різні діла й поступки. Петлюра залишається в Україні, продовжує боротьбу, спершу збройну, потім політичну, Винниченко з України в цей небезпечний час утікає і згодом переходить на большевицьку сторону.

Те, що пише Винниченко про Петлюру, ще за його життя, як Голови української Держави, далеко переходить межі навіть найсуворішої критики. Воно межує з паталогічною ненавистю і виливається нераз ординарною лайкою, що сиплеться на голову Петлюри за його дії та розуміння державних потреб часу. Звернім увагу на дві незвичайно важливі справи, що їх розумів Петлюра, а зневажливо до них ставився Винниченко, за що й висмівав його в своїх споминах.

(Далі буде.)

⁵⁾ І. Мазепа: *op. cit.* I, 139.

АРКАДІЙ ЖУКОВСЬКИЙ

ПРОБЛЕМИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

(Закінчення)

6) ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДБУДОВИ

Якщо відбудова має великі завдання і становить одне з основних зусиль нації, то очевидно, що вона не може проводити її доривочно і непов'язано. Для її успіху і для добра народу відбудова мусить бути докладно наперед запланована, відповідними органами кермована і послідовно реалізована. Іншими словами мусить існувати певна організація відбудови.

Всі країни, що переводили відбудову мусіли перейти від ліберальної системи господарства на керовану систему, яка відбувається на підставі певного загального пляну. Відомі є советські "пятирічки", німецькі "Vierjahresplan" чи післявоєнні французькі "Plan Monnet" і англійські "Town and Country Planning Act 1947" і "Trading Estates" і тим подібні.

Завданням плянування в державному розмірі є координація і гармонізація всіх дій, які моють за вислідну — реалізації, для того, щоб ці останні не перешкоджували собі обопільно, відповідали своєму заданню і прикладалися

до заповнення усіх потреб. Змагаючи до всебічного устаткування країни координуючим способом, національний плян розподіляє шляхом першенства матеріали і кредити призначені для цієї цілі. В загальному кожний плян ставить собі такі основні цілі: а) збільшити виробництво і заповнити його виміну зі світом, б) піднести видаєність праці до ступення, який існує в країнах найбільш розвинених (при цьому пригадується шаблонове советське: "догнати і перегнати", в) заповнити повне заняття робочої сили, г) піднести рівень життя населення і поліпшити життєві умови.

Подібно, як і в усіх інших країнах, буде потрібно завести державний плян також в Україні. Для прикладу коротко представимо французький плян Моне. Він є доручений трьом родам організацій, а саме 1) Рада Пляну, що є прилучена до президента уряду і складається з більшості міністрів: зброєння, фінансів, хліборобства і харчування, внутрішніх справ, праці, здоров'я і населення, національної економії, промислу, пошти — телеграфу — телефону, публичних робіт і тран-

спорту та відбудови й урбаністики, та з 15-ти осіб, визначених за їхніми компетенціями і спеціальністю, як інженери, архітекти, техніки, економісти, адміністратори, тощо. Як видно, в цьому організмі беруть участь представники різномірних середовищ, всі ті, які зацікавлені економічним і соціальним життям держави. Завданням його є предклати урядові пляни і засоби, які б забезпечили його виконання. Ця рада сходиться дуже рідко. 2) **Комісаріят пляну**, яким кермує генеральний комісар і завдання якого є випрацювати пропозиції, які будуть предложені до розгляду і провірки Раді Пляну. Комісар пляну, центральна особа в цілому плянуванні, повинен бути забезпечений всіма потрібними документаціями, які йому доставляють поодинокі міністри, головно тих ділянок, що повязані з відбудовою господарства. 3) **Комісії спеціалістів** покликані для студії всіх назриваючих проблем. Вони "прочищують" поодинокі справи і вносять їх на Раду Пляну за посередництвом Генерального Комісара. До цих комісій входять представники синдикальних і професійних організацій, експерти та урядовці.

Основними завданнями пляну є: а) модернізувати і розробляти те, що ми називаємо основами модерного економічного життя, а саме енергію і транспорт. Енергію, значить продукцію вугілля відповідно устатковуючи копальні вугілля, видобуття пливкого палива — нафта, газ тощо, та використання водних сил. В ділянці транспорту — відбудувати і поширити внутрішню навігацію, збільшити залізницю, дороги, паркування, устаткувати морські порти. б) Модернізація й розвиток деяких основних галузей індустрій, головно металургії і механічного виробництва. в) Усунути житлові недомагання. г) Збільшити сільсько-господарську продукцію.

Внутрішня організація відбудови має свої власні органи та засоби майже в кожній знищеній воєнними діями країні, існують міністерства відбудови, як найвищий орган, який плянує і координує будівельні організації. Чи це буде "Ministere de la reconstruction et de l'Urbanisme", "Ministry of Local Government and Planning", "Ministerium fuer Wiederaufbau", чи що іншого, — все існує при найвищій державній установі спеціальна ділянка, яка займається справами відбудови у державному засягу.

Знов для прикладу й орієнтації наведемо схематично організацію французького міністерства відбудови і урбаністики. Воно має до розпорядимости центральну адміністрацію і зовнішню місцеву службу. Центральна адміністрація складається з 1) Генеральної інспекції, 2) Секретаріату департаментальних делегацій, 3) Дирекції і служби і 4) Генерального комісаріату воєнного відшкодування.

ад 1) Генеральна інспекція переводить провірку всіх державних і комунальних робіт при помочі технічних генеральних контрольно-

рів. ад 2) Ця установа координує і централізує діяльність в поодиноких департаментах району. ад 3) Дирекція міністерства відбудови є виконавчим органами відбудови. Тут заховано а) дирекцію генеральної адміністрації з підвідділами: а1) служба персоналу і матеріалів, а2) служба бюджету і фінансової контролі, б) дирекція урбанізму, житлового будівництва і конструкцій з підвідділами: б1) служба документації і пляну, б2) служба господарювання території, б3) служба проєктів робіт, б4) служба плянів конструкцій, б5) житлова служба, в) дирекція робіт з в1) службою робочої сили, в2) служба матеріалів, транспорту і провізоричних конструкцій, в3) служба робіт, виконана державою, в4) служба заводів і г) юридична служба, яка займається опрацюванням законів, розпорядків, директив, ад 4) Комісаріят воєнного відшкодування охоплює аналогічні дирекції служби, як під точкою 3.

При цьому треба зазначити, що в Франції існує окреме міністерство публичних робіт і транспорту, яке має аналогічну організацію. На французькому прикладі видно, що в відбудові велику участь беруть не тільки інженери, архітекти і техніки, але також адміністратори й організатори. Здійснюється те, що James Burnham назвав: "доба організаторів".

Відбудови України буде мати вплив також на адміністративну реформу. Треба буде поділити територію України так, щоб вона відповідала не тільки історичним, економічним, культурним моментам чи засобам локомоції, але також різним публичним службам. Найкращим поділом є триступневий: держава, район (область), громада (волесть).

На питання як унапрямувати відбудову, чи залишаємо повну свободу приватній ініціативі, чи держава має право сказати своє слово, вибираємо другу можливість. Держава почерез своє міністерство має засоби для впорядкування відбудови, а саме дотичними законами. Насамперед кожний, що бажає будувати, мусить мати на це дозвіл. Інакше не має ніякої контролі і ніяк не можна бути запевненим про якість і бездоганність будови. Зарядження про дозвіл будовання запевнить адміністрації мати перегляд чи проєктовані роботи, публичні чи приватні, на території якоїсь громади збігаються з добрим виконанням розпорядків загального пляну впорядкування території. Дозвіл повинен бути відмовлений промисловцеві, що хотів би збудувати якийсь блискучий завод в зоні збережених для життя; так само в випадку, коли б якийсь приватник хотів будувати дім в зоні вибраній для розвитку промислу, або на місці призначенім для публичної користі. Будівля будинків великого розміру буде заборонена не лише коли це може порушити правні інтереси сусідніх власників, але також, коли він не відповідатиме загальній кон-

цепції дільниці, що виходить з пляну впорядкування території.

Треба видати закони загальної гігієни, які б улекшили працю інженерів і архітектів. Держава повинна насамперед видати закон про сонце, просторість, а комунальні органи звернути увагу на густоту населення. Сонце має надзвичайно великий вплив на здоровельний стан населення. Тому повинні бути заборонені доми, в яких до помешкань не доходить соняшне світло. Рівнобіжно з цим треба видати закон про простір помешкання. Але не тільки самі доми, також місто мисуть придержуватись певних розпорядків, з яких плян щодо густоти населення є найважливішим. Ідеалом є, щоб дати кожній родині власну хату з городом. Але брак робочої сили та матеріалів примусить надалі жити по "касарнях". Це тому, що великі міста не можна розтягати у безмежність. Коллективна хата, проти якої підноситься увесь світ, є правильно зненавиджена і то тому, що майже всі ці доми не комфортабельні і не надаються для мешкання, бо всередині не зумовлені вимоги родинної інтимності.

Не менш важливим є розпорядки що до води, очищення міста, каналізацій тощо, що годі їх всіх тут вичислити і що про них мусять думати ті, що хотять поставити здорові основи для відбудови. Також на боці залишаємо технічні норми, потрібні для улекшення обчислення, перевірки і визначення якостей поодиноких конструкцій.

7) ДІЛЯНКИ ВІДБУДОВИ.

Щоб ще краще спрецизувати об'єкт нашої зацікавленості, про яку саме відбудову тут мова, ми перейдемо до вичислення поодиноких її ділянок, коротко характеризуючи кожну з них.

а) **Архітектура.** Як єдине мистецтво, в загальному будівництві, архітектура є просторовим відзеркаленням культури певного народу. Тут маємо різні архітектурні стилі, в тому числі й український національний стиль, який в загальному полягає на відродженні українського барока та використання українських народних мистецьких форм. Проти цього стилю виступають офіційні чинники совєтської України, які замінюють його "совєтським стилем", як помішкою між петербурзьким ампіром зі західньо-європейським конструктивізмом. В Америці йде намагання себе усамостійнити від традиції всяких стилів витворюючи т. зв. функціональну архітектуру, яка бере під увагу тільки побутові потреби. В загальній відбудові завданням архітектури є окрашення українських міст та сіл новими мистецькими конструкціями.

б) **Житлове будівництво, урбаністика або містобудівництво.** В цій галузі в однаковій мірі беруть участь як інженери так і архітекти. В протигагу фасаді і формі архітектури, тут вирішальним є функція на службі потреб лю-

дини. В цьому будівництві потрібно розробити нові типи, добре впорядкованого і високоякісного житла та розв'язати питання масового будівництва, індустріалізації будівельних процесів та розвиток методів заводського будинкобудування.

Серед питань плянування міст стоїть завдання розв'язати проблему забудови окремих районів, озеленення міст та раціональних методів упорядкування інженерної підготовки території. Це упорядкування території відбувається на підставі пляну, в якому передбачується будуче заняття поверхні й програми, яка визначає конструкції.

Для кращого господарювання певною територією, її поділяють на зони: міські, промислові і сільські. Це зонування має подвійне завдання: з одного боку поставити промисел в найкращі умовини використання, без того, щоб його обмежувати непотрібними розпорядками — щодо чистоти, безпеки тощо, а з другого, звільнити житла від сусідства такої натури, яка могла б перешкоджувати відпочинкові й чистоті.

в) **Промислове будівництво** зі своїми галузями:

в1) **галузь чорної металургії**, від піднесення якої залежить розвиток всього народного господарства. Головними забудовами це: доменні печі, мартенівські печі, конвоєри, електростанції, прокатні стани і т. п.

в2) **галузь паливної промисловості**, що обіймає забудови видобування всіх родів палива, як вугілля, нафта і газ. Крім видобуття великої вартості мають заводи і фабрики збагачення і брикетування вугілля, рафінації нафти, будівництва газопроводів.

в3) **галузь електрифікації**, яка в Україні має почесне місце серед цілого світу, охоплює забудови найбільших розмірів, як: баражі, греблі, гідроелектростанції з гідротурбінами і турбогенераторами (нпр. Дніпрогес, Дніпрельстан, Кахівка). Для використання водних сил необхідні регуляція і забудова рік.

Для повноти згадаємо ще про відбудову хемчної, текстильної харчової, лісових та будівельних матеріалів — промисловості.

г) **Сільсько-господарське будівництво (агротехніка)** з меліорацією ґрунтів, як боротьба з посухою, зрошення площ, осушення площ, дренажі, а для цього потрібна регуляція річок, будова каналів, ставків, використання річки і води стоку, насаджень лісових смуг, тощо.

г) **Техніка лісового господарства.** Лісівництво цікавить вужчу відбудову під двома кутами: як джерело високоякісного будівельного матеріалу, і як засіб для меліоративних операцій: зменшення посухи, головно в степових зонах, поліпшуючи умови вогкості та зміцнення поверхні ґрунту.

д) **Машинобудівництво і електротехніка**, яким належить провідна роля у забезпеченні

дальшого технічного прогресу і модерного устаткування всіх інших ділянок відбудови. Найважливішими підрозділами це: д1) важке машинобудування для устаткування вугільної, залізорудної і металургічної промисловості, д2) легке машинобудування, що охоплює різного роду устаткування інших галузей промисловості, д3) верстатобудівництво, д4) машинобудування для транспорту і лучби: льокомотиви, вагони, автомобілі, літаки, пароплави, тощо, д5) електромашинобудівництво і д6) будівництво сільсько-господарських машин.

е) Транспорт і сполучення від якого залежність економічний, культурний і соціальний розвиток країни, як також всі види відбудови. На жаль ця ділянка техніки розв'язана в Україні найслабше. Завданням транспорту і лучби є переносити з одного місця в друге вантажі, особи і відомості. Головні галузями це: е1) безрейкові шляхи, а саме: ґрунтові шляхи, биті шляхи, автостради з автомобільним транспортом, е2) залізничний транспорт з залізничною сіткою, вузлами та станціями. До цих двох підрозділів треба зачислити будову мостів і тунелів. е3) водний транспорт з підвідділами, е3)1) річкового транспорту; регуляція рік і будова каналів, е3)2) морський транспорт з будовою портів і суднобудування. е) повітряний транспорт з повітряними шляхами і авіодромами, и) радіозв'язок, телефонно-телеграфний зв'язок і телевізія.

Після вичислення повищих ділянок відбудови, хочемо зазначити, що у великій мірі тільки архітектура, житлове будівництво, сільсько-господарське будівництво та дрібне промислове будівництво підлягає приватній власності, тоді, коли всі інші ділянки входять в склад будов, де власником є держава, чи її складові частини — район, громада — і становлять т. зв. публічні роботи. Якщо йде мова про виготовлення плянів та їх виконання, то в перших двох галузях ними є архітекти, у всіх інших, головним творцем є інженер.

8) СУЧАСНИЙ СТАН ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.

Головно в технічній ділянці не вільно ігнорувати стану, в якому знаходиться наша батьківщина. Всі дальші етапи відбудови у великій мірі залежні від сьогоденного стану будівельних об'єктів та спроможностей будівельних заводів та їхнього технічного устаткування. І хоч студія сучасного стану відбудови України є незвичайно важливою для майбутнього будівництва, на жаль ми маємо тільки мінімальні спроможності про нього точно довідатися. Бо хоч совєтська преса і фахова література дуже часто і багато розписуються про відбудову, навіть тому, хто ближче цікавиться цією ділянкою, трудно є здобути точні дані. В загальному більше відомо про

пляни відбудови, та різні проценти в порівнанні з попередніми роботами, ніж про виконану працю, чи закінчену будову.

На цьому місці подамо скромні дані про відбудову України після другої світової війни, додержуючись порядку з попереднього розділу.

а) Архітектура, житлове будівництво і урбаністика. В знищенім Києві приступлено до відбудови Хрещатика. Відбудований Хрещатик має ширину 54 метри з хідниками по 14 метрів. Ширина проїздної частини Хрещатика дорівнює 24 метри. Рейки трамваю з вулиці прибрані, що дозволяє пропустити автотранспорт у 8, смуг, по чотири смуги в кожному напрямі. Транзитний рух, що проходить через Київ, знімається з Хрещатика і відводиться по обхідних проїздах. Підземне господарство Хрещатика як телефонні і електричні кабелі, турьопроводи й водогін поставлені в новий загальний колектор. З відновлених будинків треба згадати: Верховної Ради, ЦК КПБУ, Університету та Академії Наук. Забудовання Хрещатика надалі остається в стані проєктів. Великого розголосу робили совети з Київським метро, але дотепер все зупинилося тільки на плянах.

Паралельні відбудови мали місце в Харкові, Одесі, Дніпропетровському, Сталіно, Ворошиловграді, Запоріжжі, Полтаві і Тернополі.

Збудовано водогони в містах: Тернопіль, Свердловськ, Первомайськ, Новомосковськ, Сміла, Вознесенськ, Дружківка і Держинськ. Уведено в користування мережі каналізації в Кіровограді, Проскурові, Сумах, Херсоні, Тернополі, Слов'янську, Лисичанську. Тролейбусний рух організований у Дніпропетровську, Чернігові, Маріуполі, Львові, Кіровограді і Полтаві.

Треба згадати, що в 1945 р. була зорганізована Академія Архітектури УРСР на чолі з академіком В. Заболотним. Головними архітектами відбудови Хрещатика це А. Добровольський, А. Власов, А. Малиновський і П. Петрушенко.

б) Промислове будівництво за галузями: б1) чорна металургія: За час четвертої п'ятирічки 1946-50 рр. пущено в дію (відбудова старих і спорудження нових) 30 доменних печей. Одною з найбільших таких відбудовань домен це "Азовсталь" у Маріуполі, найпотужніша зі всіх совєтських домен. Її обсяг становить 1.300 кубічних метрів. Далі відбудована домена Ч. 3 "Запоріжсталь". Загальна потужність домен становлять 9 млн тонн чавуну на рік, відбудовані сталетопні агрегати потужністю 8,4 млн тонн сталі і 58 прокатних станів потужністю 6,5 млн тонн готового прокату. Відновлено металургійний завод ім. Кірова в Макіївці. б2) Паливна промисловість. У Донбасі у перших трьох повоєнних роках відбудовано і збудовано 430 дрібних і 146 великих основ-

них шахт. Відновлено понад 2 млн квадратних метрів житлової площі та велике шахтове устаткування. Збудовано 13 буровугільних шахт і розривів на Правобережжю і Західній Україні. Розпочато працю будівництва п'яти брикетних фабрик. Збудовано газопровід "Дашава — Київ", який дозволяє використати природні гази Прикарпаття для задоволення потреб промисловості Києва. Газопровід має 513 кілометрів завдовжки. Київ одержує 5 млн кубометрів газу. Пізніше повинні бути газифіковані міста, що лежать на трасі газопроводу: Тернопіль, Проскурів, Винниця, Бердичів і Фастів. 63) **Енергетичні центри.** Відбудовано гідроелектростанцію Дніпрогес з потужнішими турбінами і генераторами. Загальна потужність Дніпрогесу виносить до 650 тис. квт. Поставлено в дію турбіни Зуївської електростанції (на Донбасі), якої потужність доводить до 300.000 квт. Дальше відбудовано Штерівську електростанцію з 250.000 квт, Дніпродзержинську електростанцію, електростанцію у Львові. За постановою совєтського уряду з 1950 р. розпочато будувати Кахівську гідроелектростанцію на Дніпрі з потужністю 250.000 квт.

в) **Сільсько-господарське будівництво.** Також на підставі повищої постанови з 1950 р. приступлено до будови "Південно-Українського Каналу", що сполучатиме Кахівку з Керчу і "Північно - Кримського Каналу"; обидва для зрошення земель південних районів України. В рамках цього "Південно-Українського" каналу вже сьогодні закінчено першу зрошувальну систему Кам'янський Відділ, Кам'янсько-Дніпровського району, Запорізької області, що зрошуватиме понад 4000 га. В цілій УРСР ірригація повинна охопити бл. 3.200.000 га.

г) **Лісівництво.** Постановою сов. уряду з 1948 р. вирішено провести заліснення Північного Дінця. Весною 1952 закінчено поле захисної лісової смуги Білгород—Дон, що проходить через Чугуїв, Зміїв, Ізюмця, смуга протікає ланами Курської, Харківської, Сталінської, Ворошиловградської і Ростівської областей аж до самого Дону. Вона протягається на обох берегах Дінця на просторі 500 кілометрів. Головно з таких дерев складається ця смуга: клени, ясени, береза, липа, сосна, яблуні, груші, бруслина і дуб.

г) **Машинобудівництво.** Зараз після відходу німців пущено в рух цех Дніпропетровського заводу металічних конструкцій "Завод ім. Молотова". Це найбільший завод у СРСР для будови залізних мостів. У відмінності всіх інших заводів, його конструкції не є клепані, а цілком зварні, що становить новий прогрес у техніці металевих конструкцій.

Від 1946 р. приступлено до розбудови автомобільного промислу. Дніпропетровський автомобільний завод "ДАЗ" мав би виробляти 50.000 важких вантажних авт; автоскла-

дальні заводи заложено в Одесі і Львові. Крім того у Львові існують заводи електролампові, телеграфної і телефонної апаратури. Для постачання основного матеріалу для виробництва автомобілів — тонкий металевий лист — заложено металургійний завод "Запоріжсталь" з модерними прокатними цехами.

В Харкові відбудовано Тракторний Завод, що мав би дати 25 тисяч тракторів. В 1946 р. також в Харкові пущено в рух інструментальний ремонтно-будівельний та слюсарно-монтажний цехи споруджуваного заводу генераторів для тепловозів. Це підприємство випускатиме двигуни потужністю в 900 кінських сил.

З 1944 р. приступлено до відбудови двох корабельних верфів, а саме на стику Південного Бугу та Інгулу і в Миколаєві корабельний завод ім. "Андре Марті". Останній продукує воєнні судна.

В цілому відбудовано 104 машинобудівельних заводів.

д) **Транспорт і сполучення.** За четвертої п'ятирічки відбудовано і удосконалено автомобільну магістраль Москва—Харків і намічено будівництво шляхів, що зеднують міста України з Кримом (Симферопіль) і Кавказом.

В галузі залізничного транспорту передбачено відбудову і розширення електрифікації ряду дільниць залізничних шляхів України, відбудову залізничних мостів, устаткування залізничних станцій і вузлів, головно в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі і Запоріжжі. Поряд з тим намічено будівництво нових рейок; мало б бути здійснене кільцювання вузькорейкових залізниць на Правобережжі.

До 1948 р. було в пляні відбудувати флоту річкового транспорту, порти та пристані на Дніпрі. В цілому передбачалося освоєння малих річок України для місцевого перевозу загальною довжиною в 2.400 км.

Продовж 1946-50 рр. намічувалося звернути організацію телефонно-телеграфного сполучення між Києвом і Москвою. Передбачалося зорудувати перший телєвізійний центр в Києві.

Закінчуючи цей розділ, з дость релятивними даними, ми хотіли б дати таку характеристику повоєнній відбудові України. Колоніальна політика Москви супроти України виявляється також в ділянці матеріального будівництва та виробництва. Переводячи послідовно цю політику, Москва звертала головну увагу на здобувну промисловість та пов'язану з нею потрібну відбудову, залишаючи цілковито занедбаними ділянки житлового будівництва, урбаністики, транспорту і сполучення. Якщо в цих останніх галузях було щось зроблено, то тільки для того, щоб сильніше пов'язати і узалежнити Україну від Москви,

ігноруючи природні потреби українського народу. Тому ми бачили, що тоді коли українське населення перебувало в жахливих житлових умовах в містах і селах, всюди постають колосальні пам'ятники Сталіна, Леніна, Пушкіна, Петра I., будови Верховної Ради, ЦК КПБУ і тим подібні, тоді коли Україні бракує гідного сполучення Захід—Схід (Харків—Київ—Львів—Чернівці) відбудовується експлоативна магістрала Україна—Москва, якою повинні спливати всі українські добра в Москву. Збільшену колоніальну політику супроти України після війни видно також в виробництві продукції та відбудови. Коли порівняємо продукцію УСССР і РСФСР; якщо продукцію РСФСР візьмемо за 100, то на УСССР припадає в продукції чавуну — 102, сталі — 55, металорізальних варстатів — 21, тракторів — 31, авт — 5,5. Останні циферні дані за проф. М. Васильовим.

9) ПЕРСПЕКТИВИ ВІДБУДОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ СУВЕРЕННІЙ ДЕРЖАВІ.

Україна має всі потрібні дані на широко-закроєну і модерну відбудову, яка повинна відповідати як вимогам піднесення стандарту життя населення, так і геополітичним завданням, яке вона відіграватиме на своєму природньому просторі. Але така відбудова можлива тільки у повній суверенній українській державі. Коли наступить ця хвилина, є досить трудно передбачити; ми в неї віримо і тому дозволяємо собі снувати пляни на це щасливе завтра. А тому що це пляни на невизначене майбутнє, без змоги докладніших відомостей про обставини і умови серед яких вони відбуватимуться, ці дані будуть загальнонікитого характеру. Призадумаємося тільки над деякими важливішими об'єктами відбудови.

а) **Відбудова Києва.** У всіх країнах, чи це була Польща, Німеччина чи Англія, відбудова починалася від столиці. Так само і нам буде потрібно львину частину нашої уваги присвятити відбудові древнього "Кисво-Града". Положений на перехресті великих шляхів, що ведуть з Півночі на Південь, і зі Заходу на Схід, в центрі ваги Східної Європи, Київ творить адміністративний, економічний, культурний, історичний і політичний центр. Потішаючись своїм щасливим географічним положенням на Дніпрі, в Києві повинні перетинатися шляхи з Атлантику на Близький Схід та з Балтику у Середземне Море. Він повинен створити великого значіння вузол комунікації, що дасть йому змогу координувати життя і надавати ритм цілій країні. Призначене до таких великих завдань, місто Київ мусить бути досконало-гармонізоване внутрішньо, як також у зв'язку з цілою територією. З точки зору забудови Київ повинен сповняти три основні функції: адміністративно-політичну, вузол комунікації і зв'язку та промислу,

головно ділянки необхідні для життя самого міста. Кожній цій функції відповідатиме певна кількість людей, що дає до передбачення, що в дальшому майбутньому загальне число населення дійде до двох мільйонів. В парі з цим треба буде розширити місто і перейти також на лівий беріг Дніпра.

Такі зони міста можна передбачити: 1) центральну, що охоплюватиме корінне історичне кільце. Тут повинні знаходитися будинки уряду, парламентарні палати, міністерства, амбасади, і висока адміністрація; культурно-наукові інституції, торговельні інституції, великі крамниці і готелі доповнюватимуть цю частину міста. 2) На південь від центру — зона культури і виховання, 3) зона розваг за Дніпром, 4) на Заході індустриї відділи (заводи газу, різні фабрики, тощо) положені в цій частині міста, щоб вітер, що переважно віє зі Сходу не заносив сморід в житлові частини, і 5) квартали житлові. Зелень повинна охоплювати 70% простору Великого Києва. В загальному будинки не перевищатимуть 5 поверхів в центрі, і 2 поверхи на передмісті.

б) Завданням української архітектури буде створити новий модерний український стиль, що відповідав би як духовим надбанням української нації так і теперішнім здобуткам науки й техніки. Держава повинна змагатися до того, щоб кожна українська родина була забезпечена власною хатою, а там де це є неможливо зреалізувати, головню по великих містах, щоб були створені комфортабельні умови для нормального прожитку. Українські міста мусять відповідати всім санітарним та соціальним засадам, дозволити швидкий транспорт на вулицях та бути прикрашені цінними монументами, площами, парками і т. п.

в) **Чорне і Озівське море,** як ворота в світ, повинні знайти своє повне використання. У зв'язку з цим розбудова таких портів як Одеса, Миколаїв, Севастопіль, Маріюпіль і Новоросійськ, щоб згадати тільки найважливіші, кожний зі своїм спеціальним призначенням — набирає на вазі. Одесі припадає завдання бути експортним містом "житниці світу", а зарозом дозовим центром. Миколаїв як великий центр торговельного і військового суднобудування, а також завантажування руди і виробів з Кривого Рогу і Нікополя. Севастопіль як військовий порт. Маріюпіль — порт Донбасу. Новоросійське як вивозовий порт Кубані. В парі з економічними завданнями, мусить бути приміненна й технічна відбудова.

г) **В господарській відбудові** треба змагати до того, щоб Україна була не тільки джерелом сировини чи напівфабрикатів, але щоб вона давала в головній мірі готові виробництва, потрібні для заспокоєння потреб власного народу і для експорту. Таким шляхом Україна стане автаркною (самовистарчальною економічно), а вивози на чуженецькі ринки під-

несуть вартість українського гроша. Починаючи від збіжжя, худоби, дерева, промислових рослин, а на різного роду копалинах і паливах кінчаючи, повинні перетворитися на готові продукти. В промисловості це прекрасно дається зреалізувати, бо там де є корисні копалини, там же ж і знаходяться джерела енергії. Це відноситься головно чотирьох центрів: Донецького басейну, Дніпрового коліна (Кривий Ріг і Нікопіль), Підкарпаття і Карпат, Передкавказзя.

г) Розвиток транспорту повинен сповняти подвійну функцію — в нутрі запевнити якнайвигідніше пересування осіб і вантажів у різні сторони країни, при узглядненні адміністративно-політичних завдань, а на зовні старатись зв'язати Україну з важливішими політичними, культурними і економічними центрами. Відповідно до цього мусить бути пристосована сітка шляхів, залізниць, річкового, морського та повітряного транспорту. Спеціальну увагу треба присвятити використанні і розбудові Дунайської артерії, яка безпосередньо вяже Україну з центрами середньої Європи.

10) КАДРИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.

Поруч необхідних матеріалів, технічного устаткування й фондів — людський фактор відіграватиме чи не найважливішу роль при розв'язуванні проблеми відбудови. Тому на-самперед ставиться питання: ким будемо відбудовувати Україну? Очевидно, що не тими пару сотнями інженерів і техніків, що знаходяться тут на еміграції. Їхнє включення в загальну дію великих розмірів буде дуже побажаним, бо вони студіювали на різних визначних вищих школах на чужині, а пізніше здобували практику в найбільш технічно розвинутих країнах світу. Але це все тільки невидна частина того, що будуть вимагати обставини. Хотячи бодай приблизно визначити число потрібних фахових сил для відбудови України, відповідно базуючись на плянах, що їх затвердили й переводять у життя повосні Польща та Німеччина, ми приходимо до впева, що нам буде потрібно приблизно — 400.000 кваліфікованих робітників, 35.000 керівників будов і конструкторів, та 25.000 інженерів і техніків. При цьому ми цілковито поминаємо адміністративний апарат, який переважно складається з досвідчених організаторів і економістів, які не менш потрібні і важливі для акції відбудови. Якщо йде мова про намічення етапів відбудови, то перший повинен охоплювати в зоні міській 10 років, в зоні індустрії 15 років, і в сільській — 5 років. Заповнити всі ці потреби ми зможемо тільки фаховими людьми, що знаходяться в Україні. А ці люди там є, і вони напевно з найбільшою охотою візьмуться за відбудову своїх домів, своїх осель,

свої Батьківщини. Багато сумніваються в якості їхньої фахової освіти, на що не має ніяких підстав, бо вона багато не відстає від західно-європейського рівня. Спеціалізовану освіту вони здобувають на інститутах інженерії, яких число сягає 21, та на чисельних технікумах. В цьому певну роль також відіграє новозаснована Академія Архітектури УРСР. Коли помімо того, що там є і матеріали і відповідні люди, відбудова не є в такому стані, в якому ми хотіли б її бачити, то вина лежить у правлячій владі, в політиці окупаційного режиму.

Буде потрібно також у певних спеціалізованих ділянках техніки покликати чужинних фахівців, передовсім для зварних конструкторів, наперед напнятим бетоні, та в галузі машинобудівництва. Вони охоче прийдуть, бо в тому будуть мати інтерес як вони особисто, так і їхні держави.

Але загальний вислід відбудови в першу чергу залежати буде від центральних керівних органів, та самої державної організації цієї ділянки. І тому відповідальні державні мужі повинні пам'ятати про те, що відбудувати Україну, створити гідні умови для життя і розквіту українського народу зможуть не партачі, дилетанти чи політиканти, тільки люди наполегливої праці, всебічного досвіду і творчої винахідливості. До виховання такої категорії людей повинна змагати українська спільнота.

11) ЗАКІНЧЕННЯ.

Ближче призадумуватися сьогодні над плянами відбудови України, головно коли ми знаходимося на еміграції, а наші міста і села в руїнах, може виглядати для декого нереальним і смішним. Але коли ми не будемо мати плянів на майбутнє, коли ми не знаємо до чого і як прямуємо, відбудові грозитиме невдача, не тільки на пару років, але й на довгі десятиліття. Тому справжніми реалістами є ті, що наперекір загальній публичній opinio, проєктують на будуче, ті, що думають про постійність нації.

Обговорюючи під цим кутом повищу проблему, я старався тільки намітити деякі відтинки, аспекти, почасти дати досить відважні пропозиції, щоб заохотити і других попрацювати над питаннями, якому молоді академічне середовище в минулому присвячувало меншу увагу. Аналогічно в такій формі також по різних інших дисциплінах, уважаю за найкориснішу громадську працю української майбутньої інтелігенції. Якщо б знайшлися охочі продовжувати цей шлях, виправити наші недотягнення, поглибити ці студії й накреслити шляхи відбудови України, вони будуть вітані в нашому скромному колі. В такому разі наша стаття виповнить своє завдання.

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРАЦЬ КОМІСІЇ:

ЛЮБОМИР ВІНАР

Причинки до Ранняї Діяльності Нестора Махна в Україні (1917–18)

(Історична замітка)

Від Автора: На цьому місці складаю щирю подяку мойому батькові, сотникові Богданівського Полку, за безпосереднє насвітлення настроїв революційної України 1918-20 рр. Почуваюся до милого обов'язку зложити якнайбільшу подяку проф. д-рові Олександрові Отлоблїну за перегляд і цїнні завваги до цієї історичної замітки.

ВСТУП

Національну Революцію 1917-20 рр. характеризує ціла мозаїка революційних рухів та чільних особистостей, які заслуговують на окреме насвітлення та розгляд. Може саме у цій різноманїтності визвольних доріг криється велика частина нашої програї.

Вже з перспективи 30-ти років можемо вглянути в їхню суть та доповнити деякі прогалини української історїографїї найновішого періоду нашої історїї.

На увазі маємо діяльність цілого ряду повстанських отаманів, а безпосередньо діяльність Нестора Махна, популярного в Україні під назвою "батько Махно". Отже маємо приглянутись незвичайно цікавому селянському рухові т. зв. махнівщині.

Студювання революційного процесу махнівщини зумовляють два основні моменти: а) цілий рух відбувався в степовій полосі України,

б) складався переважно з українського селянства.

Третій момент, що виправдує увагу до цього питання — це бідність історичних джерел про Махна та махнівщину, а часами хибне насвітлення цього питання в літературі. Маю на увазі хоч би працю І. Мазепи "Україна в огні й бурі революції", де написано: "Самий факт зосередження такого своєрідного руху, як махнівщина, саме в районі колишнього Запоріжжя, очевидно не був випадковий. І хоч сам Махно не був свідомим українцем і за незалежну Україну не боровся, але історики знайдуть у махнівському русі не мало рис, типових для наших давніх запорозців"¹⁾. Твердження доволі відважне. Самий факт зосередження махнівщини в районі Запоріжжя, може бути зовсім випадковий.

Якщо б Махна з Москви вислали в іншу околицю — цей рух міг би зростатись і там!

Автор рівнож не взяв до уваги два різні очертання історїї. Тому своїми порівнаннями "махнівців" до запорозців, хоча навіть "деякими прикметами" — робить несправедливу кривду старій українській козащині.

Другий автор Василь Дубровський в своїй оцінці махнівщини викривляє цілий образ та становить у невластиві рямці, мовляв: "Рух Нестора Махна є яскравою частиною наших національно-визвольних змагань ХХ ст., бо це рух 2-ох мільонів українських селян Запоріжжя... сподїємося, що наша спроба поставити "батька" Н. Махна на належний йому історичний п'єдестал, спонукає і самих українців не наліплювати, услід за большевиками, злих ярликів на постать мужнього борця, а захищати його славетню пам'ять..., бо махнівці то сини нашого народу... то українська козачина ХХ ст."²⁾ невміруща сторінка нашої національної визвольної боротьби".

Оцінка В. Дубровського Н. Махна наскрізь однобічна й хибна. Вона позбавлена об'єктивного і критично-дослідчого підходу, а заразом зневажає визвольні змагання 1917—1920-их років. Намагання автора "поставити батька Н. Махна на належний йому історичний п'єдестал" мало оправдані. Ставити Н. Махна поміж героїв Національної Революції рівнозначне з святотатством й непростимою злочинністю. В основному рух Нестора Махна слід розглядати, як витвір українського, чорного духа руїни, який проявився за активною "допомогою" Москви.

Нашим завданням розглянути початок та постання махнівщини, яка так болоче далась у знаки молодій Українській Державі, а головно спричинилась та у великій мірі сприяла окупації України комуністичною навалою.

ПЕРШІ КРОКИ

Загально відомі дві версії щодо професії Махна. Перша каже, що він був учителем народньої школи. На ній оперся між іншим Клим Поліщук у своїому, романі "Гуляй -

1) І. Мазепа: "Україна в огні й бурі революції" В-во "Прометей" 1951, т. 3. ст. 136. Підкреслення мої — Л. В.

2) Василь Дубровський: "Батько Нестор Махно — Український Національний Герой", Український Чорноморський Інститут ч. 29, Терсфельд 1945 ст. 4.

пільський Батько”³), в якому доволі ідеалізує діяльність Махна та й цілий рух Махнівщини.

За цією гіпотезою не стоять жадні поважні докази, коли не брати до уваги стилу прокламації та “Споминів” Махна⁴), які вказують на те, що він мав дещо спільного з шкільною наукою.

Другі твердять, що Махно замолоду пас отари громадських овець, а опісля був звичайним робітником малярем на металургійному заводі. Цим згодом користувались головню большевицькі історики та публіцисти⁵), які розробляли окремі питання історії революції. Цю вістку знаходимо також в праці Василя Дубровського⁶).

До тюрми Махно, як відомо, попав за вбивство поліційного пристава Коранцева десь біля 1908 р. Підчас ув'язнення він мав нагоду познайомитись із своїм майбутнім “духовим батьком” анархістом Аршиновом⁷), пізнішим офіційним “ідеологом та історіографом” махнівського руху.

Звільнившись з Бутирської тюрми Махно прибуває в 1917 р. в Гуляй-Поле. На Катеринославщині село було дійсно українське. В містах натомість на багато переважав український національно несвідомий елемент, який признавався до московської культури. Робітництво рівнож було доволі змосковщене.

Першим пробудженням українства на Катеринославщині була першотравнева маніфестація⁸); 1917-ий рік в цілому стоїть під питанням проблеми землі та її розподілу поміж селян. На Катеринославщині неспокоїно. Приходить до розривів між власниками-поміщиками і селянством. Крім соціального підложжя мали ці розрухи й національний характер.

Хо чби згадати таку офіційну нотатку з цих часів: “Кресятнин дер. Екатериновки, Новомоск. у., И. Гречаный от имени односельчан-крестьян обращается с просьбой о принятию самых строгих мер для прекращения соблазна среди темного населения и могущих призойти волнений от подстрекателей агитаторов, которые ходят по селам и подговаривают народ составлять приговоры об отделении Украины от России” (заявление 20/УІ.)⁹). І взагалі Катеринославщина в цьому часі являлась грізним місцем розривів¹⁰),

які згодом могли статися ще більш небезпечними.

В земельних питаннях великий вплив мав Михно-представник “Временного правительства” на Катеринославщину, з яким у Махна¹¹) вив'язався конфлікт. Дійшло навіть до того, що Михно вислав на бунтівника цілий відділ війська.

Одначе ця “експедиція” не вдалася, бо частина вояків перейшла на бік Махна. Ця боротьба за впливи на багату удосконалює організаційні здібності Махна, який пізніше зробився головою Ради селянських і солдатських депутатів¹²). Приходить влада Центральної Ради. Селянський елемент стихійно піддержує Центральну Раду. На лоно нації повертається “заблуджений син” — інтелігент, який за царської влади в більшості тяготів до Москви.

Для прикладу хоч би навести братів Горобців — організаторів “Вільного Козацтва”. Окреме становище на Катеринославщині, як зазначає Мазепа, щодо Ц. Р. зайняли місцеві большевики. Зразу вони старалися замаскувати своє вороже наставлення до самостійницької течії українства.

Коли настав відповідний час, зайняли на спілку з відділами Антонова¹³) Катеринослав. Як бачимо, проти Ц. Р. виступали різномодні деструктивні елементи, починаючи від чорносотенщини, кінчаючи на анархістичних організаціях. Впливи цих останніх не значні. Це признають самі москвини, мовляв: “Гуляйпольская группа” анархистов хотя и критиковала Центральную Раду, но большой поддержки себе в етом со стороны крестьянства не получила.”¹⁴). І не могла “получить”, бо селянство спонтанно признавало авторитет Ц. Р., як українського національного уряду.

Махно вже тоді мав доволі “тихих” однодумців, які вербувалися головню з міського пролетаріяту та бідняків-селян. Не є тайною, що він підтримував большевиків проти Ц. Р. З квітня 1918 р. Катеринослав зайняли боєві частини Вільного Козацтва, а вслід за ними вступили частини австрійського війська під командою ген. фон Арна.

Махно зорганізував на цей час відділ партизан, що складався із здемобілізованих вояків російської армії. Селянство в цей період його діяльності не сприяло. Це значить, що махнівські ідеї були йому чужі.

Задум кинути цей відділ на боротьбу з німецькими та українськими відділами не повівся. Вже в першій сутічці він переходить на бік німців. З джерел довідуємося, що “загин

³) “Гуляйпільський Батько”, роман у двох частинах, В - во “Око”, Коломия, 1925.

⁴) “Спомини” Н. Махна появиліся в Парижі 1927 р. накладом французької організації анархістів. Нажаль я не мав змоги з цією книжкою заізнатися.

⁵) Наприклад Д. Лебідь, М. Кубанин й інші.

⁶) В. Дубровський: “Нестор Махно — Український Національний Герой” ст. 7.

⁷) Автор “Истории махновского движения”, Берлін, 1928.

⁸) І. Мазепа: “Україна в огні й бурі революції”, т. І. ст. 18.

⁹) Центархив — “Крестьянское Движение в 1917 году”, Москва 1921, ст. 22, підкреслення мої — Л. В.

¹⁰) ст. 58, 167, 228, 285, 338.

¹¹) Махно в цей час був головою Селянської Спілки в Гуляй Полі (Василь Дубровський, ст. 7, Кубанин, ст. 32).

¹²) В. Дубровський, ст. 7.

¹³) В. Антонов (справжнє прізвище Овсієнко), помосковщений “малорос”. Один з головних керівників большевицької окупації України.

¹⁴) М. Кубанин: “Махновщина”, ст. 33.

був добре озброєний, але не давши жадного бою перейшов на бік німців під командою нач. штабу колишнього офіцера"¹⁵).

Цікаво, що через цей інцидент, як зізнавав перед трибуналом ГПУ Чубенко¹⁶), пропало: П'ять вагонів винтовок, вагон патронів, 6 орудій, із них 2 шестидюймових і інші тринадцятидюймові, з 12 вагонами снарядів, передані махновському отряду Белинковичем, одним із командуючих Красної гвардії на юге Росії, попали в рагу."¹⁷).

По цьому першому провалі Махно мусів тікати на Московщину.

Так закінчилися його перші кроки...

Махно й організований анархізм.

Ідеологи анархізму вважають державу разом з її складним адміністративним апаратом за "інституцію насильства", яка позначається послідовним визиском людини. Не підлягає сумніву, що насильство треба скинути. Отже залишається шлях відвертої боротьби з даною інституцією. Підготовку до цієї боротьби вели спеціально вишколені агітатори.

В одному анархістичному виданні, читаємо: "Популярність анархістів среди робочих Москви, Петрограда, України була поистине огромна. Можно без всякаго преувеличения сказать, что в 1917 и 18 г. не было ни одного крупного завода не только в районе столиц, но и далее, где бы не было анархической организации, где не велось бы энергичной агитации в анархическом смысле"¹⁸). Автор впливи анархістів змальовує доволі гіперболічними барвами, однак вони справді існували.

Боротьба анархістів проявлялась у різних видах, починаючи від саботажів та атентатів, а кінчаючи на маленьких повстаннях. І саме початок діяльності Махна треба уважати за невелике повстання анархістичного руху проти існуючої української влади. Це не значить, що дослідники можуть оцінювати цілий рух махнівщини, який вплив з ідей московських анархістів, за анархістичний, коли йдеться за опріділення більшости членства цього руху.

Оцінка була б помилкова. Головна маса партизанських відділів Махна (масою на увазі осінь 1919) складалася з українського селянства¹⁹), яке не розуміло ваги власної державности й далось заманити на демагогічну вудочку Махна. Самий Махно був у безпосередньому контакті з анархістичними організа-

ціями на Україні. Він був їхнім членом. Масою головною на увазі ("Набат"²⁰) — конфедерацію місцевих, анархістичних організацій в Україні.

При цій нагоді згадаємо в кількох словах про розвиток анархістичних осередків в Україні. Вже в 1905-их роках занотовуємо сильні анархістичні осередки в Одесі й Катеринославі. Це були одні з найсильніших анархістичних груп, які знаходилися на терені царської Росії.

Не тайною, що свою основну ціль "рівності та братерства", в бездержаві анархісти практикували здебільшого грабунками кооператив, військових кас та інших інституцій, які мали в своєму посіданні гроші. Характеристичні дані знаходимо в одному большевицькому пресовому виданні: "так на пример в марте 1918 года были ограблены анархистами Брянский кооператив рабочих, касса трамвайного товарищества, касса 8-й армии царской на 100 тыс."²¹). Після приходу німців анархісти катеринославщини зорганізували партизанський відділ, який однак скоро самозліквідувався. Недобитки опісля влилися в "1-ую Донскую Красную Армию". Друга частина подалася до Таганрога, а звідтіля до Саратова й Москви. Між ними був і Нестор Махно.

В Москві між організованими анархістами та большевиками приходить до напруження, яке скінчилося цілковитим розривом й одвертою боротьбою. Кульмінаційною точкою напруження був день 12 квітня 1918 р.²²), коли большевики розгромили федерацію московських анархістів. Від цього часу зачинають систематично винищувати членів т. зв. "чорної армії".

Як бачимо, колишні товариші революційної боротьби підпілля проти царського режиму розійшлися, хоча розходилося лиш про цілком звичайну "партійну конкуренцію"²³).

По розгромі частина анархістів вливається в Російську Комуністичну Партію, другі вибирають підпільну роботу в Україні за тихою згодою большевиків. Головним ставленником цієї групи був Нестор Махно, висланий Москвою²⁴) в Україну на диверсійну роботу проти існуючого українського державного ладу. Відомо, що в махнівських загонах проводили працю такі анархістичні, московські діячі, як Чалдон, Черняк, Скорийонов, Юголабов²⁵), і інші. Це була перша група, яка прибула "на роботу" до Махна.

¹⁵) Царицин, — "Літопис революції" 1920, ч. 3. ст. 197; В. Дубровський, ст. 7.

¹⁶) Чубенко: начальник махнівського оперативного штабу.

¹⁷) Запис показання Чубенко, Музей Г. П. У. УССР; Кубанин, ст. 33. Ще один приклад мій підтверджує зв'язки Махна з большевиками.

¹⁸) Загранична організація руских Анархістов-Коммунистов: "Большевистская диктатура в свете анархизма", ст. 10, Париж 1928 г. Коллективное исследование.

¹⁹) Твердження Дубровського, що махнівщина "це рух 2-х мільйонів українських селян Запоріжжя", розбігається з історичною правдою.

²⁰) Конфедерація складалася з анархістів-комунистів, анархістів-синдикалістів й анархістів комуністично-синдикалістів.

²¹) "Звезда" — Орган Катериносл. губкома РСДРМ, ч. 48 за 15. III. 1918; Кубанин ст. 193.

²²) "Большевистская диктатура в свете анархизма", ст. 10.

²³) Ішло головню про те, що анархісти своєю ідеологією захопили велику частину москалів. Тим самим здобували собі популярність, якої жадні большевики.

²⁴) Нам байдуже чи його вислала "чорна" чи "червона" — констатуємо лише факт, що Махно прибув за наказом.

²⁵) Кубанин, ст. 194.

В першому етапі діяльності Махна (1918), коли малося діло з збаламученим селянством й збатарованим міським пролетаріатом, діло йшло добре. Про склад "армії" Махна знаходимо таку нотатку: "Вся армия Махно являлась довольно пестрой по составу. Тут были и студенты-анархисты и с-р., были даже несколько большевиков... Был всякий сброд, примыкавший то к Махно, то к Деникину исключительно с целью пограбить. Не мало было уголовных преступников, выпущенных из тюрем. Но главным ядром были крестьяне, среди которых Махно был популярен"²⁶).

Ця оцінка складу кадрів віділів Махна, доволі об'єктивна. Вона збігається, головню коли розходиться про селянський стан, з розповідями учасників визвольних змагань.

Кульмінаційний вплив організованого анархізму на членів махнівського руху мав рік 1919, коли до Махна приїхав відомий Аршинов. Він став редактором "Пути к свободе"²⁷.

Опісля одначе доходить до кризи, в якій з "махнівської" армії виходять майже усі анархісти. Це був уже 1920 р.

Большевицькі публіцисти старалися у якнайчорніших барвах представити діяльність Махна, забуваючи за його заслуги для большевицької влади в 1919-20 рр. — коли на деякий час були заключені договори співпраці.

Осінь, 1919 рік — це дата повстання цілого культурно-освітнього відділу, очоленого Аршиновом. Він дійсно уважав цілий рух махнівщини за спрямований "в сторону общих лозунгов анархизма". Він писав: "Поддерживая движение, мы тем самым берем на себя ответственность за каждый его политический и социальный шаг"²⁸).

Друге число "Набату" приносило вже цілком відмінну вістку (резолуції третьої конференції "Набату": "Что же касается так называемой революционно-повстанческой армии Украины, то относительно ее приходится отметить, что ее ошибочно называют анархическою"²⁹).

І так вже в кінці 1920 р. незаметно зачала проникати думка зближення до військ УНР. З часом членство загонів Махна чимраз більше розуміло свої помилки, одначе було запізно...

Підсумовуючи вище сказане, приходиться ще раз ствердити: У початках своєї діяльності Н. Махно був під безпосереднім впливом московських анархістів, лиш згодом, коли селяни не сприйняли проповідуваної "істини а-

нархізму", — махнівщина зачала унапрямуватися в нові рейки революційної програми.

Вона в 1921 р. була українській визвольній боортбі за державність майже нешкідливою.

ПОВОРОТ З МОСКВИ ТА ДИВЕРСИЙНА РОБОТА.

Прибуває Махно в Україну при кінці серпня³⁰) 1918 р., за гетьманської влади. В своїх зізнаннях Чубенко доказує, що Махно їхав з цілком виразним заміром зорганізувати повстання проти гетьмана Павла Скоропадського³¹), а навіть плянував на нього атентат³²).

Переїздить кордон з фальшивою посвідкою, в однострою гетьманського старшини. Цікаво, що фальшиву виказку одержав від комуніста Затонського (Див. Спогади Махна ч. II, ст. 147, Мазепа, ст. 55). Це явно вказує на зв'язок Махна з большевиками. І Мазепа в своїх спогадах зазначає, що Махно мав у Москві побачення з Леніном. Не підлягає сумніву, що червона Москва задумувала нову авантуру на Україні, таки за допомогою "малороса" Махна.

В Гуляй-Полі гуртує біля себе кільканадцять людей, переважно анархістів. Про це Мазепа пише таке: "Треба зазначити, що саме в розквіті гетьманування Скоропадського, в серпні 1918 р., почалися перші виступи Н. Махна в районі Гуляй-Поля... Не визнаючи ніякої іншої влади, крім своєї, Махно разом з тим давав повну волю своїм воякам. Кожний з його армії міг собі робити, що хотів, а це приваблювало малосвідомі селянські маси"³³).

Фактично Махно зачинає свою "революційну роботу за правопорядок", нападаю на двір українського поміщика Різника³⁴), в якому мордує його чотирьох синів, що служили в державній, гетьманській варті. І так він має змогу частину ватаги вбрати у гетьманські військові уніформи, що уможливило йому дальші морди серед українського заможного населення.

Зібравши більшу ватагу людей, Махно на короткий час захопив Гуляй-Поле, де мав роззброїти бригаду (!) австрійців³⁵). Зразу ж організовано т. зв. Ревком на чолі з Н. Махном. Характеристичне телеграфічне повідомлення Н. Махна, яке кидає світло на його наставлення: "Всім - всім - всім — повстанцями зайнято Гуляй-Поле, де встановлено советську владу. Оголошуємо повсюдне повстання робітників і

³⁰) В. Дубровський, М. Кубанин, ст. 39, І. Мазепа, т. II, ст. 55. Літопис Рев., 1928 ч. 3, ст. 202.

³¹) Про це згадує Махно у своїх спогадах (Париж 1937, ч. III, ст. 7), де наводить свій лист до земляків у Гуляй-Полі із закликом до повстання.

³²) М. Кубанин, 39 "он предполагал организовать небольшую террористическую группу для убийства отдельных руководителей гетьманщины, а если удастся, то самого Скоропадского" (зі зізнань Чубенка).

³³) І. Мазепа, ч. II, ст. 55-6.

³⁴) М. Кубанин, ст. 39.

³⁵) В. Дубровський, ст. 7.

²⁶) М. Гутман, Под властью анархистов, "Русское прошлое" ч. 5, ст. 62; Д. Кин: "Деникинщина", ст. 195. Автор на увазі має осінь 1919 р.

²⁷) Щоб розповсюдити між українським населенням, цей часопис відбивався на українській мові п. н. "Шлях до волі".

²⁸) "Набат", Ч. 1 (28), за 4. XI. 1920; М. Кубанин 211.

²⁹) Резолюції з 3-тої конференції Набату були поміщені в "Набат" за 15-го XI. 1920, ч. 2 (24).

селян проти гнобителів і катів української революції австро-германо-гайдамаків³⁶). В цій телеграфічній записі зовсім ясно виступають тенденції Махна супроти української державницької концепції. А втім Махно, як дехто з учасників³⁷) зазначає, навіть не завдавав собі труда говорити по українському, лиш вживав московської мови. Під великим знаком питання стоять вістки, що "все оточення Махна говорило по-українському"³⁸), коли знаємо, що всі прислані анархісти з Москви вживали виключно московської мови.

Згодом дає кілька дрібніших боїв гетьманським та австрійським частинам. Масмо деякі подрібніші дані про ці сутички, які з'ясовано доволі гіперболічно. Наприклад: "... біля села Велика Михайлівка наступало всього 20 чоловіків проти потужної, австрійської частини, розігнано її та захоплено в полон 80 полонених, 4 кулемети і т. ін."³⁹).

10. X. 1918 р. Махнові вдалося біля села Дібровка вихопитися з оточення австрійсько-українських військ, від цього часу прозвано його "батьком"⁴⁰).

Цікаво, що десь у середині грудня 1918 р. "махнівська делегація склала у Катеринославі договір з Горобцем, одним з командантів армії УНР, одержавши від нього озброєння, обмундування та харчі і подавши йому навзаєм право мобілізації людности на своїй території"⁴¹).

Ця вістка вимагає окремого дослідження й не виглядає ймовірною. На загал в очах українського бідняка, "батько", як тоді звали Махна, являється в цей час своєрідним оборонцем перед німецько-австрійською армією, як теж перед ситуацією, що створилася за гетьманського уряду. Проте не можемо погодитися з таким однобічним наświetленням Мазепи: "фактично добу Махнівщини... започаткував гетьманський режим з його карними експедиціями й потоптанням життєвих інтересів народних мас"⁴²). Бо ж ясно, що як навіть була там Ц. Рада чи Дерикторія — то Махно однаково ж діяв. Такий був наказ Москви за допомогою якої він дістався в Україну.

В цей час відділ Махна начислює біля пів тисячі. До влади приходять Директорія. Махно входить в порозуміння з Катеринославськими большевиками. Катеринославські комуністи в цей час підготовляли повстання, щоб захопити міста в свої руки. Большевики пропонували Махнові пост "головнокомандуючого" большевицькими збройними силами. Махно на це згодився і прийняв цей пост.

³⁶) "Літопис революції", 1928 ч. 3, ст. 204; В. Дубровський, ст. 7.

³⁷) В. Калина: "В Умані", Свобода за 19 січня, 1953 р.

³⁸) Н. Мухогорська "Кандальний звон", 1927, ч. 6, ст. 43; В. Дубровський, ст. 22.

³⁹) В. Дубровський, ст. 7; Літ. Рев. 1929, ч. 3, ст. 204.

⁴⁰) В. Дубровський, ст. 7; Літ. Рев. ст. 208.

⁴¹) В. Дубровський, ст. 8, Літ. Рев. ст. 211.

⁴²) І. Мазепа, т. II, ст. 56.

Коли в Катеринославі зачалось протигетьманське повстання, Махно вислав до міста своїх делегатів Чубенка й Миргородського⁴³). Їхнє завдання було розвідати про Директорію.

Вони заявили, що Директорія це "контрреволюція", а тому їм не по дорозі з "націоналістичною буржуазією"⁴⁴). Характеристично, що українське командування запропонувало співпрацю, яку махнівці відкинули. Ще один доказ слабости тодішньої української влади.

Бій за Катеринослав попередили такі події, як розігнання "Совета Рабочих Депутатов", під плащиком, якого крилися пробосві большевицькі відділи.

Це сталося 22 грудня 1918 р. 25 грудня ц. р. катеринославські большевики подали ультиматум представникам Директорії, грозячи військовою інтервенцією. У відповідь на таку явну провокацію українські відділи під командою отамана Малашка⁴⁵) розоружили "Кайдакський воєнно-революційний штаб", де був головний буючок комуністичного повстання, примушуючи большевиків відступити на лівий беріг Дніпра.

"Головнокомандуючий" Махно прибув із своїми людьми до Нижньодніпровська⁴⁶). Там відбулася головна нарада в справі наступу на місто⁴⁷). При тому слід згадати, що Махно боявся нападати на Катеринослав, бо там стояла доволі сильна українська залога. Лиш зрада одного старшини, Мартиненка, припинила його вагання. Цікаво, що І. Мазепа, як учасник цих подій цілком замовчує цю ганебну подію, яка перерішила упадок Катеринослава. Большевицький публіцист про це згадує так: "Предположение, что один из артиллерийских командиров петлюровских войск, Мартыненко, готов перейти на сторону советских войск, окончательно сломили колебания Махно"⁴⁸). Зрадник Мартиненко перейшов на бік ворога з 16-ма гарматами, з належним запасом набоїв. Це ослабило залогу міста.

Про військову потугу Катеринослава Мазепа пише: "Сили українців були досить значні. В цей час до Катеринослава все більше напливало повстанців на чолі з такими ватажками, як Малашко, Гладченко та інші... Крім того, міст через Дніпро був сильно укріплений"⁴⁹). Всіх збройних сил в Катеринославі було приблизно 3-5 тисяч.

⁴³) І. Мазепа, оп. сіл. ст. 63 — зазначає, що це були ліві есери, які "говорили російською мовою й поза гаслами боротьби з "контрреволюцією", "буржуазією" ніщо інше не хотіли чути".

⁴⁴) *ibid.* ст. 63.

⁴⁵) Малашко — бувший народний учитель з Бахмутського повіту, розстріляний в 1920 р. большевиками.

⁴⁶) Він привів зі собою 400 піхотинців й 100 кінпочинків.

⁴⁷) М. Кубанин, оп. сіл. ст. 41.

⁴⁸) Д. Лебедь, Итоги и уроки трех лет анархо-махновщины, ст. 13.

⁴⁹) І. Мазепа, оп. сіл., ст. 64.

Большевики розпоряджали до 6000 тисячами людей⁵⁰). Цими силами опанували большевики та махнівці лівий беріг Дніпра. Вони намагалися вдертися до Катеринослава, але це їм не вдалося⁵¹). Тому рішили вдертися до міста за допомогою “воєнних хитроців”.

Про це І. Мазепа пише: “О 5-ій годині ранку на другий день вони, користуючися темною ніччю, пустили через міст порожній тягаровий поїзд без машиніста, а слідом за ним броневик з кількома вагонами піхоти. Поки здивовані українські вартові оглядали прибувший порожняк махнівці почали обстріл з броневика, а тим часом піхота кинулась, щоб захопити залізничну станцію”⁵²). Українські війська відступили до міста й відтіля дали опір ворогові. Щоб скоріше вибити українське військо, большевики та махнівці зачали обстріл Катеринослава важкими гарматами⁵³). Цілий бій за Катеринослав тривав три дні й три ночі. Вечором 28 ц. м. большевицька делегація старалася навязати контакт з військовою українською командою та пропонувати проєкт капітуляції. Безперечно, що наші війська цю пропозицію відкинули. Ранком 29-го знова розгорівся завзятий бій. Большевицько-махнівська артилерія почала ще більш безоглядно обстрілювати місто. Це найбільше відбилося на мирних жителях Катеринослава. Щоб охоронити місто від дальших пожеж, а людність від соток невинних жертв, 30 грудня українські війська опустили Катеринослав. Проте влада Махна тривала лиш один день. Уже 31 грудня наближався до Катеринослава відділ Січових Стрільців під проводом от. Самокиша⁵⁴). 2-го січня 1919 року українські війська зайняли Катеринослав.

За час свого одноденного панування Махно із своїми большевицькими приятелями допустився чимало мордів та грабіжей. Це ще збільшило, 29 грудня випущені Махном арештанти, які дошкульно знущалися над місцевим населенням. За цей один день Махно був воєнним комісарем⁵⁵) і головнокомандуючим⁵⁶) повстанською комуністично-анархістичною армією.

Згадуючи про січневі бої з большевиками в 1919 р., в Енциклопедії Українознавства, читаємо: “ В цих операціях большевикам дуже допомогли повстанські отамани: Махно, що в розпалі боїв на Лівобережжі з півдня виступив проти військ Директорії, зайнявши Катеринослав, та Зелений, що зняв повстання на південній Київщині й відрізав північне крило

українсько-большевицького фронту від південного. У висліді цих повстань український уряд 5. II. 1919 залишив Київ”⁵⁷).

Повернувшись до Гуляй-Поля, відділ Махна на числав ледве двісті людей. Участь Махна в большевицькому катеринославському повстанні треба розглядати як перший широкозапланований виступ його партизанського відділу. Повернувшись із цієї невдалої вправи Махно вступає у бій з багатою німецькою колонією “Блюменталь”, яку за деякий час ґрунтовно нищить. Дальші дії Махна вже виходять поза рамки нашої теми, бо охоплюють 1919 рік — отже кульмінаційний етап розвитку Махнівщини, про що буде мова пізніше. Ранній період діяльності Махна можемо оцінити як менш імпозантний під оглядом військових операцій, за те він скріплює його організаційний та військовий хист, який опісля завдав такі поважні клопоти армії УНР.

Заключення.

На поразку визвольних змагань 1917-20 років склались три явища, сформовані в роках Великої Революції, як: “Пашківці” “Махнівщина” й українські комуністи. Всі три вони зрадили національний масштат Української Відродженої Нації. Вповні вірно ген.-хор. М. Капустянський під кінець своєї цінної монографії “Похід Українських Армій” стверджує, що “ключ до зрозуміння внутрішніх суперечностей в Україні в 1918-1919 роках дає у своєму талановитому до геніяльності творі “Вершники” Ю. Яновський”⁵⁸). Це твір, де наглядно змальовано чотирьох братів Половців, які заступають зовсім протилежні наставлення до визвольної боротьби, а між ними знаходимо й... махнівця⁵⁹).

Під “Пашківцями” належить розуміти українське заскорузле селянство, яке в час Великої Революції не знало кудю повернутися. Врешті оперлося на своїй власній розсудливості — “філософії”, яка допровадила його до зради української, національної Держави, а опісля й до фізичної заґлади.

Це ж ім Є. Маланюк присвятив одну строфу:

“Повз Пашківці, що були незалежні
І виразно ворожі, і дурні
І хитрі оліпотю самозґуби —
О, символе прокляття — Пашківці” (Влада ст. 73)

Проте “пашківці” мають одне засадниче місце, що відрізняє їх від махнівщини. Вони були ініційовані з нутра народу, а не агентами

50) “Летопис Революции”, 1925 р., ч. 4; Максименко — Из истории партизанской борьбы в Донбассе в 1918 - 19 году; М. Кубанин, *op. cit.* ст. 41.

51) І. Мазепа, *op. cit.*, ст. 64.

52) *ibid.* ст. 64.

53) І. Мазепа, ст. 64, М. Кубанин, ст. 43.

54) До Самокиша, як зазначає Мазепа, приєднався відділ от. Сивки з Верходніпровського повіту.

55) М. Кубанин, *op. cit.*, ст. 43.

56) В. Дубровський, *op. cit.*, ст. 8.

57) “Енциклопедія українознавства” вид. НТШ, т. I, ст. 518, Мюнхен - Нью Йорк 1949.

58) М. Капустянський: Похід Українських Армій на Київ - Одесу в 1919 році, Мюнхен 1946, т. II, ст. 200.

59) Ці чотири брати між собою б'ються: три чесним способом, четвертий “червоний” з відділом інтернаціонального полку — їх розстрілює, підступно перед тим зловивши.

чужих держав, як це бачимо в початках махнівщини.

Проте своєю діяльністю, вони були рівнозначними з Махнівщиною. Про це вірно згадує в своїй праці О. Доценко, мовляв: "Прекрасно організовані військові частини обслуговували тільки свої "республіки" ігноруючи діючу владу"⁶⁰). Та не лиш ігноруючи, але дуже часто і поборюючи.

Підсумовуючи деякі причини наших невдач, належно треба наголосити момент внутрішньої невідповідності до будови держави, щоб не бути злосибним і не повторювати за Кос-

⁶⁰). О. Доценко: "Літопис Української Революції", т. II, книга 4, 1923, ст. 358.

томаровом думок про перманентні анархістичні властивості українського народу. Махнівщина — це лиш одна з численних трагедій, що розігралися в діях великої революції 1917-21 років.

Ми свідомі, що в цій маленькій історичній довідці є прогалини, зумовлені браком джерел. Зокрема не порушували ми тут теми військової побудови відділів Махна — залишаючи її на майбутнє, як і цілу пізнішу діяльність Махна.

Тема махнівщини, безперечно, цікава. Ціла її трагіка може повторитись і в часі та після 3-тньої світової війни, як-що не сприймемо й не проаналізуємо певних історичних подій, які мали місце в новітній історії України.

МАРКО АНТОНОВИЧ

В. Липинський і Демократія

ВСТУП

На сторінках нашого журналу ми не раз зверталися до твору В'ячеслава Липинського "Листи до братів-хліборобів", хоч і підходили ми до нього інакше ніж це в нас звичайно робиться. Наші публіцисти залюбки збувають цей твір кількома здебільшого траферетними загальниками, при чому те або інше упередження відбивалося на загальній характеристиці Липинського чи то позитивній чи негативній.

У протилежність до цього ЗАРЕВО вирішило в цілому ряді розвідок насвітлити окремі питання заторкнені В. Липинським у згаданому творі. Такий шлях видається нам більше оправданим ніж голословне славлення його як великого ідеолога, чи засадниче осудження; бо хоч "Листи до братів-хліборобів" не можна назвати твором оригінальним, то все ж значіння політичних писань Липинського в тому, що вони знайомлять українського читача з творами Мораса, Сореля, Парета й ін. його джерел, що їх він аплікує до української дійсності.

Після двох праць Н. О.: В'ячеслав Липинський, соціологічні теорії і його загранично-політичні концепції (Бюлетень ЗАРЕВО ч. 2(1950) стор. 28—36) і М. Плав'юка: Поняття нації й держави в "Листах до братів-хліборобів" В. Липинського (Бюлетень ЗАРЕВО ч. 3 (1951) стор. 17—19) даємо третю з черги про погляди В. Липинського на демократію. Уважаємо це тим більше на часі, що одна наша "демократична" партія часто покликається збігом прикрих непорозумінь на його авторитет, хоч між українськими діячами здається не було послідовнішого й зав-

зятішого ворога демократії в усіх її видах і проявах, як саме В. Липинський.

Нижче постарасмося насвітлити відношення Липинського до різних видів демократії та його наставлення до цієї доктрини та до її практики¹).

ДЕМОКРАТІЯ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ.

В своїх Листах до братів-хліборобів Липинський зібрав багато прикладів з історії демократій, що мають ілюструвати згубність цієї доктрини для державного життя всіх народів і всіх віків. Своєрідне розуміння демократії дає йому можливість знаходити й відсуджувати демократію навіть там де її не було як на пр. у фєвдальній Європі чи в Україні князівської та козацької доби й з цього погляду мав слухність Н. О. коли у нами цитованій статті писав про "стиль проповідницький, патетичний" та "ненауковий" (стор. 28). Власне останній закид найбільш болючий, бо ж В. Липинський у своїх наукових працях поставив себе між наших найкращих істориків.

Античну демократію згадує Липинський дуже рідко й ця оцінка збігається в загальному з історичною правдою, бо ж безконтрольна, шкідлива діяльність (сикофантів-сексотів)

¹) В. Липинський розрізняє 3 форми влади: "Метода здобування та організації влади, що веде до політичної перемоги типу войовників-продуцентів я назвав класократією; метода, що веде до перемоги типу войовників-непродуцентів — охлократією; врешті метода, при якій влада опиняється в руках невойовників-продуцентів і непродуцентів — демократією". (В. Липинський: Листи до бр. - хл. V., 160). В дальшому цитуємо Листи так само; латинське число означає число книжки Хліборобської України (I-V) арабське сторінку. Підкреслення в наведених цитатах всюди Липинського.

в "демократичних" Атенах ліквідувала якраз найкращих синів Геллади (Темістокл, Аристид, Анаксагор, Сократ, Аристотель і ін.).

Майже на початку Листів згадує Липинський як "по законам Солона кожний громадянин, що підчас внутрішньої, домашньої війни заховувався нейтрально, мусів бути засуджений на вічне вигнання. Старовинний світ у той спосіб боровся з деморалізуючим і розкладовим впливом тогочасних демократій, в яких маси, втягнені різними демагогами в політику й бачучи "діла" своїх провідників, стали врешті пасивно піддаватись тиранії тієї чи іншої "народної партії", пильнуючи тільки за тим, аби без найменшого ризику якнайбільше хвилих користей для себе від панування цих партій урвати" (I, 3). Коли Липинський у дальшому розбирає "процес дегенерації старої національної аристократії і постання світської влади інтелігенції в сучасних демократіях" (III, 40) та ділить цей процес на три періоди (III, 40 слл.), то й тут він підкреслює, що "правління своє інтелігентська демократія завдячує" не власній здатності та силі а "I) дегенерації... старої земельної і чиновної монархічної аристократії. II) допомозі та згоді на це фінансового міщанства і III) матеріальній, фізичній піддержці незадоволених старою аристократією продукуючих селянських та робітничих мас. I тому дальше й правління можливе тільки там де 1) ...стара аристократія... "для лакомотства нещасного" передає... під провід революційної демократичної інтелігенції... державно-національний організаційний апарат... 2) де фінансове й купецьке міщанство може більше спекулювати" все більше безсоромно купуючи працю і жертви воєн та продуцентів" де 3) маси оплутані й оббріхані інтелігентськими політиками вірять сліпо цим інтелігентам і 4) "де... маси, не зважаючи на всю цю демократичну політичну і моральну руїну, всежтаки далі працюють і продукують" завдяки своїй "традиційній моралі праці". (III, 42). Звідси дефініція Липинського, що "демократія єсть владою золота над продажною ідеологією, над продажним мечем, над зогнившим консерватизмом і над пасивністю розпорошених та здеморалізованих народніх мас". (V, 327).

"Божественне право народу, основа сучасних демократій, могло без небезпеки для нації і без знищення самої нації прийти тільки тоді, коли... народ в особі права свого Монарха навчився розуміти й поважати своє власне право". (II, 24).

Зпоміж численних прикладів Липинського з практики демократій наведемо лиш декілька його завваг з діяльності Франції, Англії та ЗДПА.

На прикладі виборів до французького парламенту з травня 1914 р. коли зпоміж управнених до голосування 11,266.098 виборців голосувало лише 40,25% себто 4,844.206,

що вибрали кількасот послів, що зпоміж себе своєю чергою виділили "правлячу більшість" Липинський доводить облудність демократичної теорії про правління більшости, бо "фактична влада — дійсний провід, опертий на дійсним імперіялізмі знаходиться в демократичній республіці в руках горстки партійних лідерів... і другої горстки... анонімних представників капіталу, які цю демократичну політику послів фінансують" (У, 108). Інший приклад з практики французької демократії наводить Липинський у зв'язку з виборами барона Моріца Ротшільда в 1925 р. до парламенту. Цей барон "просто оголосив, що платить за голоси на себе готівкою і результатом цієї демократично-республіканської щирости було не тільки те, що "суверенний народ" вибрав його майже одностайно в цій окрузі де він кандидував, але й ще інші округи прислали до нього депутації, щоб він зволив кандидувати у них". (У, 327).

На іншому місці Листи зазначають, що у Франції інтелігентські правителі правлять "лиш по дорученню... як комісіонери" — капіталістів (III, 35), хоч це й не вповні згідне з попереднім прикладом.

Цікаві приклади Липинського про Англію, яку він уважає за ідеальну себто "клясократичну" державу. Англійський парламентаризм, "який ліг в основу могутности англійської держави" був "створений англійськими продуцентами-войовниками для контролю над діяльністю монархічної держави, яку вони... своєю власною кров'ю і своїми власними податками творили та піддержували..." Але Липинський перестерігає перед механічним переняттям такого парламентаризму, для якого на європейському суходолі нема передумов. (У, 100). Трохи далі одначе стверджується протилежне: "звідси брак ще й в сучасній, вже здеморалізованій, Англії мрій про республіку"²⁾. (У, 179).

В двох місцях згадується в Листах дещо докладніше про демократію Злучених Держав Північної Америки" де інтернаціональний рух був досі дуже слабо розвинений тому, що тамошні робітництво, завдяки непочатому багацтву краю, легко переходило в ряди власників промислових підприємств..." (III, 49).

"Демократичне республіканство, яке з погляду політичної організації нації єсть завжди хворобою, бо завжди нищить консерватизм, шкодить нації більше або менше в залежності од тих умов часу і місця, в яких воно розвивається. В Злуч. Державах воно не проявляє по-

²⁾ Мова йде про уміння англійського провідника індивідуаліста обмежити свій індивідуалізм і анархізм — монархією. Одначе тяжко припустити, щоб В. Липинський мав на увазі висловити думку, що монархія здеморалізувала Англію — тому, хоч він цього й не згадує на цьому місці, мусимо зробити висновок, що це саме парламентаризм здеморалізував Англію й це мабуть і хотів висловити автор. (V, 179).

кищо всіх своїх деструктивних наслідків тому:

1) що правляча цієї республікою верства англійських виходців має ще в своїй традиції останки вікової клясократично-монархічної культури старої Англії; 2) що вона є дуже релігійна, значить посідає сильні здержуючі ідеологічні чинники, якими надолужує брак здержуючих чинників політичних (монархії); 3) що брак монархії вона надолужує ще таким зміцненням політичної влади президента (а з нею і держави), про яке й мови не може бути у націй з провідними верствами, не посідаючими старої монархічної клясократичної культури; 4) що вона расово дуже суцільна, бо не перемішалась з підвладними американській демократії індіанцями та неграми... Але навіть при цих умовах він (себто консерватизм прим. М. А.) швидко, завдяки республіці, розкладається. Голосний Ку-Клак-Клен єсть характерною ознакою цього розкладу: диким галасуванням він хоче замінити, добивану республікою, стару англійську монархічну консервативну традицію. Оживити цю традицію при демократично-республіканським методі організації нації — розуміється неможливо" (V, 143 - 144).

"Не буде ж справді такий демократичний президент і «представник волі народу» оповідати своїм виборцям про походження своєї політичної влади. Він не казатиме: правити вами я можу тільки тому, що міцні як сталь своєю воєвничою і пуританською єдністю англійські виходці, по яких я одідичив державу, завойовували колись індійський народ; відобрали йому землю; спровадили на цю землю залежних од себе негрів та колоністів і в дальших поколіннях стали багачами, які сотворили оцю «народню демократичну республіку»; сотворили республіку, а не монархію тому, бо винищений ними індійський народ не мав сили обмежити монархією, потрібну цим багачам для їх спекуляцій, необмежену свободу. Замість того сповідається про «свободу і волю народу», завдяки якій постала держава, про перемогу «ідеї справедливості» (репрезентованої республіканськими банкірами) над ідеєю «грубої сили» (репрезентованої монархічними пруськими юнкерами"... (V, 130).

Перемога світових демократій (демократія- "сучасне гідке панування золота і хама" (V, 360) не спричинилася до визволення, бо вона в дійсності дала необмежену "свободу імперіалізму найгірших зпосеред сильних та активних... різних капіталістичних і політичних розбишак..." (V, 119).

Одним з них є комуно-большевізм, який на думку Липинського не є початком нової доби, а... кінцем і смертю доби старої... "Комуністи це "повні темної злоби та зажерливості шакали, яких призначенням тільки очистити ґрунт для нового життя: пожертвувати гниючого трупа демократії" (V, 300). (підкр. як всюди В. Липинського!).

Це нове життя, на думку Липинського несе фашизм, який він вітає з великим ентузіазмом а з якого "кіплять собі панове демократичні і охлократичні (розумій націоналістичні — прим. М. А.) українські інтелігенти" (V, 371).

УКРАЇНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

В листах до братів-хліборобів Липинський критикує і відсуджує всі прояви української демократії, яку можна поділити згідно з його писаннями на три групи: а) соціалістична демократія, б) республіканська демократія (польонофільська) і в) революційна.

Лиш соціалістичній демократії, себто марксистам та й то лиш порівнюючи її з бездарним писанням революційної демократії він признає бодай сяке таке політично-ідеологічне вироблення (V, 194). Липинський взагалі пов'язаний з марксизмом (Маркс, Сорель див. цитована стаття Н. О. стор. 33) і матеріалізмом (основа всякого соціологічного поділу в Липинського узалежнена від відношення до матеріальної продукції) більше, як це може здаватися поверховому читачеві.

Українську демократію В. Липинський знав дуже добре, бо самому доводилось пережити ту жахливу метушню двадцятькілкітніх крикунів, нездібних до творення власної держави; адже ж уся їхня енергія, як це раз у раз згадує автор Листів, зводилась до безвідповідальної свистопляски, довкола радикально-соціалізуючих гасел і до знищення впливів тих небагатьох найкращих, що старалися в загальному хаосі розбудувати свою державу а за це на кожному кроці зустрічати перешкоди, глум і невдячність розфанатизованих прихильників братерства з москалями.

На початку свого твору Липинський порівнюючи найбільше критикує українську соціалістичну демократію, як спрчинників невдач 1917—1918 рр., в середині твору порівнюючи найбільше уваги присвячує нашій республіканській демократії (кол. уенерівці) а на кінці досить часто згадує революційну демократію, як невдалу спробу регабілізувати українську демократію та відродити радикально демократичний рух (Винниченко і тогочасна есерівщина).

а) Соціалістична демократія.

Наші визвольні змагання не могли, на думку Липинського, закінчитися успішно, бо "боротьба за сотворення Української Держави — тобто за здобуття повної волі для української нації — була ведена людьми, які в державну незалежність України не тільки перод тим ніколи не вірили, але навіть до самої ідеї державної незалежності навилися з погордою і вороже. Під гаслом осмішування самостійництва, як "буржуазного балакунства" пройшов увесь період ідейної підготовки

ки до національної революції в кінці XIX і початку XX стол." (I, 5), (себто доби розцвіту демократизму в соціалістичному підбарвленні. М. А.).

Це зрештою стверджував і М. С. Грушевський: "по довгих і великих ваганнях головні українські партії, соціалреволюціонери і соціалдемократи рішили проголосити незалежність України" (I, 5), або В. К. Винниченко: "Що ж до самостійності то навіть уважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії" (I, 11 — Відродження Нації I, 44).

Липинський кличе своїх визнаців скинути "з себе всі ознаки демократичної зарази: боягуство, хамство, жадність, спекулянтство, політичний анархізм, всяке "покутне отаманство", злобу, брехливість, інтриганство, бажання політичної помсти, карєризм, гадюче лукавство і зрадництво, запобігання перед сильними і перед юрбою, одно слово, все те, що ми бачимо тепер в добі торжества демократії". (II, 46).

Відсуджує Липинський "словесне шарлатанство" (III, 53) поширене зокрема під час і після визвольних змагань "більше або менше соціалістичною" українською інтелігенцією (I, 9, 27 і ін.), прикладами якого насичені Листи до братів-хліборобів від початку аж до кінця. З браку місця не наводимо тих прикладів з практики "мішанини російського брошуркового соціалізму з українським театральним козацьким жупаном" (I, 14), що її в загальному влучно характеризують Листи.

б) Республіканська демократія.

Липинський добре бачив, що основна частина української демократичної інтелігенції з "соціалізмом" (лапки Липинського) "давню розпрощалася... і... держить його... про запас... щоб колись при нагоді, якщо знов прийдеться "народ" підбунтовувати, можна було ним покористуватись" (III, 69). І ось він переходить до критики української республіканської демократії, під якою він в першу чергу розуміє звичайно кол. т. зв. уенерівців, але й як ми вище бачили в деяких місцях, також українських націоналістів, чи як він їх зве, охлократів, хоч їх і згадує досить рідко, і взагалі "здеклясовану інтелігенцію", що її він обдаровує не надто привабливими епітетами. Для ілюстрації один приклад: "Беру на себе сміливість твердити, що наш пересічний інтелігент не гірший від пересічного інтелігента-європейця. Що в ньому в потенції багато більше ідейності й навіть... більше чесноти. Гіршими тільки єсть його методи національної організації, гіршими єсть способи національної боротьби. Бо коли прим. з гасла політичної незалежності нації робиться, як у нас, партійно політичну спекуляцію, то це гасло і сама державна робота збирає коло себе в кінці кінців самих політичних спекулянтів... (I, 21).

Ляйтмотивом обговорюваного твору є твердження, що метод демократично республіканський до будови держави не надається, бо це метод виразно деструктивний. Держави творяться і втримуються лиш силою, а республіканська демократія розсварена і слаба. "Коли ми хочемо мати державу, "славні демократичні традиції українства" мусять бути призабуті. Основа цих "традицій" така: "пани" і влада на Україні часто міняються, а "народ"... завжди остається; отже будем бурчати на всі влади і на всіх "панів", та будем звати себе представниками "народу", тоді при всіх владах останемось" (У, 183). Не маючи власної сили українська демократія шукає чужої й попадає в залежність від Польщі або Москви. Відси наші орієнтації на різних ворогів або чужинців і ствердження: "Державна" роля нашої демократія для сучасної історичної доби скінчена." (I, 40).

в) Революційна демократія.

Прикметник "революційний" до демократії з повною слушністю прикладався від ХУІІІ до другої половини XIX стол. З часів, коли основні вимоги демократії: рівність і свобода були хоча б у теорії законно визнані всіми навіть т. зв. "недемократичними" владами, демократія перестала бути революційною і це гасло за сучасних умов може прикладатися до демократії з трьох причин: а) демагогічних, б) з нахилу до моди, в) для закриття дійсних цілей.

Липинський взагалі не прихильник революційності, але в одному місці він признає і позитивну частину революції: "Тому так діється, каже матеріалістичне розуміння історії і так думаємо ми, що революціонер творець а не руйнік робить революцію й рятує ціле людство тільки доти, доки сам не стане організатором праці." (I, 53).

Основну прикмету революційної демократії Липинський вбачає в неперебірчливій лайці. Цитуючи лайки п. Гринька з "Большевика" за 1923 р. на адресу Винниченка він продовжує: "Всі епітети взяті з безмірно багатшого лексикону п. Винниченка, виробленого ним у боротьбі з "конрреволюціонерами" (У, 116). Всі свої хиби революційна демократія одкриває" та способи на їх усунення знаходить допіру тоді, коли їх вже нові, знов такі ж революційні і такі ж без досвідні і такі ж недовговічні квартиранти з України виганяють" (У, 190).

Така "свідома" революційно-демократична інтелігенція "кормиться тільки продуктами демократичної і революційної "свідомої" української преси та літератури, тобто продуктами свого власного розкладу" (У, 207.). Мало читаючи і ще менше знаючи вони вносять заколот і туманність в усталені поняття жонглюючи ними наліво і направо: "Всі вони українські "націоналісти", всі вони "за народ", всі вони

революціонери демократи, всі мають найкращу програму, але нема ніякої змоги реально провирити, хто між ними руїник, а хто чесний, ідейний творець. (У, 310). З цим зв'язана виключність революційних — демократів: "Хто говорить у нас про "єдиний національний фронт", розуміючи під цим тільки його "революційно-демократичну" половину, той тим самим стверджує, що Україна — це тільки література, і що Україна, як держава — як втілена, здійснена, реально існуюча нація — це ідеологічна утопія. Бо коли українство буде у нас синонімом "революційно-демократичного", а консерватизм синонімом російського чи польського то... українство останеться тільки культурно-літературною відмінною російського і польського національного поступу на території українській." (У, 310-311). А з цього випливає не любов до свого, а лиш ненависть до чужого. (У, 323). Тому вони проти традиційної своєї влади: "Коли всіми засобами нищиться в народі любов до своєї історичної традиційної влади, і коли нема і не може в ньому бути зненависти до покликаної його ж "представниками" влади чужої, то панам з нашого "єдиного революційно-демократичного національного фронту" остається тільки одна гіпотеза: народ український кинеється до зброї на другий день по його "усвідомленню", тобто по перечитанню в кожному українським селі всього того, що пише українська інтелігенція..." (У, 324). "Як виглядає у нас, об'єднуюча спекулянтів з народом, демократична ідея нації, найкраще видно з... заяви найбільше популярного діяча "революційно-демократичного" фронту п. Винниченка, що готов, як він каже, проти власної "української буржуазії", коли б вона появилася, відновити свій старий союз з російськими більшовиками". (У, 329.).

Липинський бачив безвиглядність позиції В. К. Винниченка: "Де знайдеться той необхідний для існування "української народної республіки" український спекулянт, який п. Винниченкові дасть гроші на прогнання більшовиків і на демократичні вибори з тим, щоб по виборах п. Винниченко при помочі тих же самих більшовиків, його зарізав. Коли цей

спекулянт захоче асекуруватись од репрезентованого п. Винниченком "народного гніву", то він буде говорити безпосередньо з більшовиками, бо там принаймні є з ким і за що торгуватись." (У, 329.). Проте 30 сторінок далі (У, 359.) Липинський стверджує, що таки субсидії, хоч не від українського спекулянта, а від чеської влади революційна демократія отримусь.

Ставка революційної демократії на "нацменшости" нереальна також, бо мовляв "наш "революційно-демократичний" мурир з УНР вже виконав для них свою ролю" (У, 329.)

Дуже цікава прогноза В. Липинського що до упадку більшовиків: "Думаю, що говорити про соціалізм в день упадку більшовизму на Україні буде досить небезпечно і їхати туди в цей день "лівий" половині нашого "революційно-демократичного фронту" прихильники фізичного здоров'я цих панів не повинні радити. Натомість значно ширше поле попису може мати права "демократична" половина цього "фронту"..." (У, 325-326).

ВИСНОВКИ

"Листи до братів хліборобів" твір дуже нерівний і як ми бачили не без протиріч, проте закиди Липинського в бік демократії, що з них ми подали лиш малий вибір, не можна легковажити. Вони (оригінальні чи ні — то друга справа) з великої частини слушні не дивлячись на форму і патетичний виклад. Українсьці націоналісти, будучи республіканцями в повному зміслі того слова (*res publica* — загальна справа, річ посполита), до практичної партійної демократії ставляться негативно хоч і приймають деякі основні ідейні її здобутки (рівність перед законом, свобода в межах визначених правом, право на критику, тощо). Проте побоюємося, що українська демократія при розбудові нашої держави зможе відіграти в майбутньому знов негативну ролю й усі, що їм дорога майбутність нашого народу, мусять стояти пильно на сторожі, щоб не повторилися аномалії 1917-1920 рр., бо наша нація в ближчому майбутньому матиме здається останню шансу збудувати самостійну й соборну Українську Державу.

БОГДАН ВІНАР

Післявоєнний Розвиток Советського Промислу

(Дивись: Розбудова Держави ч. 4 (8), осінь 1952, стор. 1 - 6)

Під кінець другої світової війни промисел був спроможний продукувати значку кількість воєнного матеріялу. Знавці із західноєвропейських держав оцінюють річне воєнне виробництво на 30.000 літаків усіх типів, 40.000 гармат усіх калібрів, 120.000 кулеметів та

8,450.000 рушниць і машинових пістолів (автоматів). Цей високий потенціал советського промислу задержав свою височину і в повосних роках, іншими словами закінчення війни, яке спричинило майже повну демобілізацію воєнного промислу держав Антанти зов-

сім не заторкнуло СРСР. Побіжно заторкуємо цю справу з тих причин, що тільки з того аспекту треба розглядати структурну побудову повоєнного совєтського промислу.

Та покищо повернемося до хаарактеристики підсумків та взаємопов'язання тих двох воєнного і повоєнного етапів розвитку індустріалізації. Нам відомі принципи, які створили причини і напрямні свіжопереведеного районування промисловості в СРСР. Ми згадували і характеризували централізаційну економічну політику партії, яка узалежнювала цілий ряд т. зв. союзних республік від московського промислового центру, чи точніше етнографічної моск. території. За тими напрямними відбувався точно означений обмін сирівців та півфабрикатів за готові продукти Московщини, які виготовлялися із тих же сирівців. Заплянована мережа цінової політики унапрямувала та точно контрольована московським апаратом дозволяла реалізувати скрайно експлуаторські методи визиску, одержуючи сирівці нерідко нижче собівартості. Так поставлений "господарський" принцип дозволяв на гігантну розбудову носіїв продукції фабрикатів та притягав величезні капіталовклади. Ними були безперечно московські етнографічні землі.

Що такий стан викликав численні протести заінтересованих представників тих нещасних "союзних" республік знаємо найкраще ми, українці. Зацікавлених тою справою читачів відсилаємо до статті чільного підсовєтського економіста Волобуєва (До проблеми української економіки", статті в "Більшовик України" II - III 1928 р.), в якій автор ставив недвозначну вимогу господарського відокремлення України від московських районів та документально доказував експлуаторські методи, що ними послуговується Московщина відносно України. Очевидно, його "зліквідовано", так як знищено цілий ряд грузинських, білоруських, вірменських економістів, які обороняли тотожні з Україною позиції. Ті відважні виступи не дивлячись на смерть їх авторів не могли пройти безслідно для самого господарства СРСР. Публичну опінію московських народів не могли так легко зігнувати москвини, коли хотіли далі вдержати свій режим. Тому дозволено на розбудову (очевидно в стисло означених рамках) повного комплексу індустрії, передовсім на Україні. Це був і другий етап. Господарський ріст багатой України, не зважаючи на обсагину штучних заборон розвитку різних потрібних галузей легкої промисловості мануфактури (це виключний примат Московщини!) прийняв скоро загрозливі розміри та виказував початки господарської гегемонії відносно інших (московських) районів. Тоді і зроджується новий "курс" сепарації старих господарських районів (читай України) і з різних причин госпо-

дарство поспішно "реорганізується" лицем до сходу. Від того часу постійно збільшується ролля нових районів, а Україна, чи згідно з большевицькою термінологією "старі господарські райони" задержують тільки допоміжну роллю і їхнім головним завданням є постачити матеріяли для розбудови запланованого. Такий стан, що з московського погляду приносить великі стратегічні користі відбивається некорисно для України. Тоді як централізаційна політика большевиків першого етапу була прямим ударом по господарстві України, то цей останній, сьогодні актуальний і дійсний стан, що його затверджує повоєнний розвиток подій господарського сектора є посереднім, але не менш основно продуманим заходом провести знецінення господарства України, бо большевики силою обставин мусять рахуватися із швидшим чи пізнішим утраченням України; питання тільки — коли. Про те ми вже раніше згадували, зараз пригадуємо для кращого зрозуміння правдивих причин, які зумовили цей найновіший напрям в структурній побудові господарства СРСР.

В наших висновках хочемо підчеркнути три моменти:

1) Перебіг останньої війни виказав стратегічну слабкість дотогочасної господарської системи большевиків. Концентрація головно машинобудівельного промислу, як важного сектора воєнної індустрії спричинила катастрофальне положення внаслідок зближення фронтів дій. Силою обставин тягар совєтської індустрії перекинено в східні райони, що їх зкультивовано й у значній мірі промислово засвоєно.

2) Перегрупування совєтського промислу, що з економічної точки погляду визначалося величезною затратою капіталу та диспропорційним в аспекті господарської репродукції використанням робочої сили, задержало свою важливість в повоєнних роках. Безпосередню метою повоєнної п'ятирічки являється вимога не тільки реставрувати нанесені воєнними подіями знищення в господарському секторі старих районів але передусім закріпити існуючий стан. Щоб не ризикувати повною автаркією поодиноких східних районів, большевицька економічна політика намагається тримати їх в індивідуальній взаємозалежності від себе (системи географічно широко розкинутих комбінатів). Паралельно ті віддалені господарські райони є фактично зв'язані з московським господарським центром, головно шляхом насадження робітничих московських гнізд-колоній в промислових районах з немосковським населенням (приклад: басейн Караганди).

3) Рівнобіжно з дальшим упромисловленням нових просторів переводиться відбудова знищених західних господарських районів. Із зрозумілих причин найбільш інтензивно переводиться відбудова на московській етнографічній території.

Розмір запланованої відбудови України наглядно доказує панівні сучасні тенденції господарської політики СРСР. "Неблагонадійність" України оцінюється не тільки географічно західньо-орієнтованим промислом та його невідповідним територіяльним розміщенням, але передовсім політично-ворожою поведінкою населення. Уважно аналізуючи різні найновіші заходи большевицького господарського планування приходимо до кінцевого висновку, що большевики, що являються великими реалістами в політиці приготуються до можливої втрати українського господарського простору, що його не зважаючи на дотеперішні максимальні зусилля не вдалося їм до сьогодні ні політично змосковити ні господарськи засимілювати.*).

До насвітлення наших вгорі міркувань постаріємося покористуватися дальшими матеріалами советських статистично-господарських зіставлень. До того часу головну свою увагу ми приділили з'ясованню промислового зростання східних районів. Сконстантовано факт, що за час воєнних подій промислова продукція східних районів значно піднеслася. В порівнянні з 1915 роком промислова продукція східних районів перевищує цілу продукцію бувшої царської Росії. Маркантні порівняння (рік 1915 — воєнна продукція СРСР): Продукція вугілля збільшується в 2,3 разів, сталі 2 рази, прокат чорних металів 1,7 разів, мідь 4,1 разів, олово 59 разів, цинк 18,8 разів, нафта 3,5 разів.

Пригляньмося тепер ситуації на часово окупованих або загрожених близьким фронтом західних господарських районах, що лежать в московській етнографічній території. Йде нам передовсім про такі важливі осередки машинобудівельної промисловості як Москва і Ленінград.

Бігом розвитку воєнних подій значно зближаються фронтові дії до самого міста Москви. Більше як 200 підприємств евакуовано на схід. У залежності від цього продукція цього величезного промислового осередку скоро зменшується. Валова промислова продукція міста Москви виносить до вибуху війни приблизно 1930 міль. рублів, в січні 1942 р. спадає до 621 міль. рублів, але вже за дальших шість місяців завдяки повороту великої частини евакуованого устаткування підноситься до 945 міль. рублів, в грудні 1943 р. 1542 міль. рублів та з кінцем 1944 р. досягає знову передвоєнного рівня. За допомогою повоєнної п'ятирічки промисловість Москви більше як у двічі перевищує темпо відбудови Донбасу та значно переростає довоєнний рівень!

*) Дуже неповажно звучать голосні політичні заяви московських еміграційних кругів, які, не дивлячися на фактичні здобутки українців в системі СРСР, намагаються у своїй наївності повернути назад колесо історії в аспекті вдержання цілості б. політичного організму "матушки - Радсеї". Притім головню покликаються на господарські аргументи...

В меншій мірі потерпів із-за воєнних подій Ленінград. Не зважаючи на переведену евакуацію промислових підприємств (число 92) та короткотривалий артилерійський обстріл, воєнна продукція того з черги другого великого осередку помітно збільшується. Для характеристики подаємо знову вартість валової промислової продукції: 1942 р. — 1,4 міль. рублів, 1943 р. — 2,5 міль. рублів, 1944 р. — 3,6 міль. рублів.

Свого часу большевики дуже багато розписувалися про героїчну оборону СРСР та передову роль при тому московського населення. Ніколи не сумніваємося про велику дозу правдивості тих цілеспрямованих писань. Зрештою сьогодні перестало бути таємницею, що червоний месіянізм це є нічого іншого як тільки тактична форма традиційного суто-московського імперіялізму. Для нашої теми важний в тому аспекті закон про господарську відбудову знищених воєнними подіями районів, який саме і наголошує першість московського населення теж і у відношенні здобуття рекомпензати за нанесені йому шкоди, шляхом збільшеного випосаження матеріальними користями.

Генеральна лінія господарської відбудови була усталена Сталіном ще в 1943 р., значить — ще довго до закінчення війни — та своїм змістом матеріально заінтересувала московську людність в обороні СРСР. Маємо на увазі виданий в 1943 р. закон "О неотложных мерах по восстановлению хозяйства в районах освобожденных от немецкой оккупации". Большевики хваляться, що тільки за 1943-1944 роки вони вложили в господарську відбудову 17 міль. рублів. Не будемо квестіонувати тої суми хоча бо із огляду — на величезне знецінення советського рубля — та зовсім не поділяємо ентузіазму тов. Вознесенського з того приводу, б знаємо про т. зв. вужче спрямування більшості советських капіталовкладів. Та даймо слово самому Вознесенському, що в своїй пропагандивній книзі "Военная экономика СССР" на стор. 58 пише: "Возстановление добычи угля в подмосковском угольном бассейне является героической страницей в жизни тульских и московских большевиков, в жизни всего рабочего класса и во многом является примером для других районов СССР."

Ситуація в тому конкретному випадку характеризується такими даними: Передвоєнна продукційна спроможність московського вугільного басейну виносила пересічно 35 тисяч тон на добу. В січні 1942 р. негайно після звільнення того району від короткотривалої німецької окупації видобувається всього 590 тон на добу, а вже в травні того року 22 тисячі тон, та з кінцем року 35 тисяч тон, досягаючи таким чином передвоєнного рівня. За 1943 рік видобування вугілля того району перевищує рівень 1940 року на 45%!!

(Закінчення буде).

3 НАШОГО МАВЗОЛЕЮ:

Д-р ОСТАП ГРИЦАЙ

О. Ольжич

СПОМИН

Від Редакції: Стаття відомого літературного критика д-ра О. Грицай цінна тим, що вона заторкає хоч і мимоходом мистецькі уподобання О. Ольжича, тему ще зовсім не розроблену. Вплив Н. Гумільова на О. Ольжича це тема, що вимагає окремого наświetлення. Про Р. М. Рільке О. Ольжич писав свого часу: "Сучасності ближчий Гомер ніж Золя"; "Пісня про пібелюнгів" — ніж Рільке; "Слово о Полку Ігореві" — ніж "Наталка Полтавка". Це духовість молодих здобувчих легендарних епох" (Д. Кардаш: В авангарді. Париж 1938, стор. 20).

I.

Честь і приємність зазнайомитись з пок. Олегом Кандибою — підчас мого побуту у Відні — особисто завдячував я моїм довголітнім зв'язкам і моїй співпраці з провідними членами та взагалі з верхівкою ОУН у 20-их та 30-их роках. Тобто в літах моєї щонайактивнішої діяльності в користь української справи в ділянці революційної публіцистики, починаючи від праці для таборового журналу УГА, ще за її побуту в Йозефштаті, аж ген до моїх останніх праць для "Розбудови Нації" у Празі (1933-4)¹⁾. Це властиво чверть століття служби жовніра пера в рядах воюючої батьківщини, *Ucrinae militantis*, і та епоха моєї письменницької діяльності, на яку я сьогодні найбільше гордий. Свідомість співпраці з революційним підпіллям у краю надавала їй водно нескхитність ідеологічного напрямку, тверду основу провідних засад і ту внутрішню характерність, що — як духова зброя — виковується і сталиться тільки у вогнях революції. А завдання приєднувати для революційної справи рідне, але, на жаль, доволі байдуже і тяжке громадянство²⁾ спонукувало письменницького співробітника підпілля добувати з душі всього жару, всього запалу, всієї сили слова, щоб сповнити гідно наказ Проводу.

Це в тому часі я писав мої статті, передовиці та історичні розвідки на теми визвольних змагань в чужих народів, щоб прикладом героїського відпору проти ворожих наїзників в їх минулому побуджувати боеву стихію і бо-

єве хотіння у власному народі³⁾. Я працював в журналах "Український Прапор", "Воля", "Український Скиталець" — у Відні, "Національна Думка" (Прага), "Самостійна Думка" (Чернівці), "Українське Слово" (Париж), американська "Свобода" (Джерзі Сіті) та "Сурма" (підпілля). Щодо красної преси, то тут на революційні картини багато місця очевидно, не було. Тому тільки час до часу та й то лиш як відповідно замасковані малюнки, вдалось мені помістити дещо в перемиськім "Українським Голосі" або у львівськім "Новим Часі", редакція якого прохала в мене здебільшого святкових передовиць. В масці оповідання з часів Христа довелось мені між іншими помістити подібну річ в одному з великоднівних чисел "Діла" п. н. "Пурпурний цвіт"⁴⁾. І хоч іноді не так то легко було воно відповісти гаразд святковим замовленням з боку різних редакцій, то моє завдання було все ж таки гарне і вдячне. Бо я знав, що кожна стрічка, написана мною в тих нарисах і частинах, була ланкою зв'язку з батьківщиною, як така вона була оцінювана репрезентативними представниками Проводу, до якого незабаром належав і молодий юнак, псевдонімом якого в його літературних працях було — Ольжич.

II.

Але поки я пічну про нього самого, дозвольте мені, Шановний Читачу, що як тло до його портрету спробую накреслити хоч декількома рисами те наше підпільне середовище у Відні, в яким я з Ольжичем зазнайомився, і тих людей, що були його виразниками.

Отож подібно, як усі революційні підпілля на чужині, ще від грецьких, французьких, італійських та польських в ХІХ. ст., починаючи, ми у Відні сходилися найчастіше в одному з прилюдних льокалів але засідали тут в одному з його мало помітних, від уваги занадто цікавих людей дещо захованих, затишків. Збиралися в помешканні того чи ін. члена Проводу, але це вже були сеанси виймкові, здебільшого з приводу приїзду когось з найви-

¹⁾ Це були нариси: "Два хлопці гинуть за Україну" (Білас і Данилишин), 1933. ч. 1-2; "Палає пожаром серце моє" (героям підпілля ОУН), 1934, ч. 1-2; "Золоті стовпи" (в роковини Шевченка), 1934, ч. 3-4; "Про три світла" (героям в тюрмі), 1934, ч. 5-6. — О. Г.

²⁾ Див. про те як надзвичайно цінний документ стаття "Батьки і діти" у поляків "Розбудова Нації", Прага, 1934, ч. 1-2, ст. 53-54. — О. Г.

³⁾ Тоді я містив — головним чином в амер. "Свободі" — популярні нариси про визвольні змагання Швейцарії, Швеції, Франції, в епоху Жанни Дарк, Голляндії, Німеччини й Тиролю та Еспанії проти Наполеона, й Бельгії у 30-их роках ХІХ. ст. — О. Г.

⁴⁾ Це оповідання помістило в новій поширеній редакції паризьке "Українське Слово" у великоднівному числі з 1950 р. — О. Г.

щої верхівки. При тім в роках, де мені найкраще працювалося з підпіллям, нашим майстром церемонії був аж до його виїзду з Відня — пок. полк. Роман Сушко. Він заряджував поодинокі сходи і побачення, укладав програми прийомів і був душею всякої розмови. Все елегантно одітий, привітний і зрівноважений, полк. Сушко чарував своїм усміхом і своєю — як на військового та ще до того підпільника, — чемністю. Я називав його естетом генерального штабу і цинив Сушка ще й за те, що в його осудах і думках про літературні твори була вірність і тонкість оцінки небуденного рівня, через що я за весь, на жаль, занадто короткий час нашого співпобуту у Відні не вислав до редакції ні одної статті мого пера, поки її не прочитав і не апробував полк. Сушко. А другою промінцею нашого підпілля — був канцлер Сенік-Грибівський здебільшого у прекраснім гуморі і повний просто дитячої ласкавості, це була людина, товаристо якої було в кожен час просто насолодою. І хто на нього у веселім товаристві дивився, той не так то легко міг догадатися, що це один з найзавзятіших і найбільш діяльних носіїв революційної боротьби краю. Отож, коли я опісля на еміграції мав честь пізнати сестру покійника, пані Елеонору Грицакову, то я не дивувався, що вона не могла згадати його ніколи без гарячих сліз в очах. А дуже гарною, високо інтелігентною людиною, теж незвичайно тонкою в поведінці був довголітній президент ЦЕСУС-а, Ярослав Барановський в якому було щось з уродженого дипломата.

Дійсно:

Яких виїмкових і цікавих людей пізнав я тоді в нашім віденським підпіллям! Які гідні були вони того, щоб називатися співробітниками таких Вождів революції, як залізний командарм Євген Коновалець, та шовковий полковник Андрій Мельник!

Але поруч тих, саме згаданих мною осіб, з якими я як письменник і публіцист мав найбільше діла і стрічався з ними найчастіше, були ще люди з Проводу, які навідувалися до Відня тільки принагідно, і з якими я міг бачитися тільки час до часу. От як напр., генерал Капустянський, незвичайно ввічлива і тонка людина. Або інж. Сціборський, своєю вдачею і духовістю суворо серйозний, активіст найчистішої води. І здається мені, що це було після того, як я пізнав особисто пок. Сціборського, як одного разу полк. Сушко, зайшовши до мене ранком, запросив мене на важну — як він казав — стрічу до кафе Гайнріх-Гоф, одного з наших льокалів.

Це був один з тих прегарних весняних днів у Відні, що ними віденці так захоплено милуються на їх розгульних променадах. Ратушевий парк сяяв золотом своїх уже давно розцвілих форзитій. Славна алея бозів Фолькгартену ніби змагалася своєю благовоною

красою з пишністю білих і червоних свіч каштанів. Кущі рожевих рододендронів обабіч рівної як шпалір алеї Єлисавети, вишикувалася ідеально вирівняним рядом аж ген до біломармурового монументу цесареві, неначе цесарська сторожа у святкових одностроях. І захоплений чаром віденської весни я, згадавши чомусь чудний роман цесареві з її молодим вчителем грецької мови, хотів саме сісти на одній з балюстрад пом'ятника, коли тут бачу полк. Сушка.

“Пане докторе” — каже він до мене з тою своєю усмішкою, яка вас примирювала і з найтяжчою ситуацією у світі — “нам уже треба йти. Гість чекає. А знайте — поет на критика ще більш цікавий, ніж може критик на поета”.

“О, ви дуже ласкаві, пане полковнику — відповідаю — але властиво четвертої ще немає?”

— “Нічого поки пройдемося бурггартеном з його кльомбами триколюрових тюльпанів, потрапимо саме на час”.

Полковник не помилявся. Високий годинник на площі біля опери показував саме четверту, коли ми зайшли в каварню. Ми пройшли два перші сальони, повні пообідних гостей, і спинились в одному з бічних апартаментів каварні, прислоненому важкою зеленою портієрою.

Там при столику з лискучого чорного мармуру сидів посередині між Барановським і Сеніком дбайливо одітий молодий чоловік, високого росту з помітно тонкими рисами дуже чітко обрисованою обличчя, якого молодече свіжість дихала трохи не дівочою принадою.

Ольжич! Син Олеся і поет “Ріні”...

Коли я ввійшов, він підвівся на своїм місці, підійшов до мене і дуже чемно привітав мене.

А я зараз з першою хвилиною нашої зустрічі відчув, що цей невідомий мені досі комбатант підпілля, всією своєю індивідуальністю, то все ж таки щось інше за нас усіх...

Ольжич!

III.

Ми вийдем жорстоке зустріти,
Заховане в ранковій млі.
І будуть не луки — не квіти,
Каміння саме на землі.

І буде не сонце, не обрій,
А сірість понурого дня.
На сірім граніті хоробрі
Різблять своє мужнє ім'я.

Шляхи — велетенські гадюки,
Невгнутий, розмірний крок.
Життя і змагання сторукі,
І смерть як найвищий вінок.

Згодом ми лишилися в нашім затишку самі. Наші бригадири й команданти — як я їх любив називати — пішли кудись по своїх від-

тинках, подавши нам до відмоа тільки денний наказ щодо вечері.

А ми з молодим поетом починаємо розмову. Але тут я в нього стрічаюся з чимось, що для Ольжича як людини є рівно знаменне, як і для поета: він в розмові здержаний, щоб не сказати — скупий на слова. У дружній розмові з Сушком, Грибівським, ба навіть з чутким на все, що є дотепом і гумором, генералом Капустянським, ми сказати б, стара війна, всі балакуни. Ми ще з епохи Франца Йосифа, з Академічної гімназії у Львові, учні й вихованці Харкевича й Боберського, любимо пускати віци, блягуємо, не цураємось випити тії, є джентельменами старої дати щодо жінок, і говоримо про те, що в нас на душі. Сказано: ми — стара війна, річник 1880 та 1890, тобто — як і батьки Ольжича — ми ще ХІХ. сторіччя. Ще та солодка, блакитна ніч, де заслуханій в соловейка душі, спати не хочеться. І всі ми на свій лад літературознавці і любимці мистецької краси, від Міхельанджеля і Рафаеля починаючи аж до Лесі Українки і Коцюбинського.

А ота гарна молода людина з чудно тонкими обрисами обличчя з дівочими рожами на лицьках — отой поет Ольжич, він, — здається мені таки з тою нашою першою стрічою він інакший, ніж ми всі.

В його здержаності в розмові, в його вдумчивій мовчазливості, в серйозності, з якою він висловлював свої думки — була утасна твердість.

Бив подих тії каменистої рині, що її він вивабрав *mirable dictu* наголовком першої збірки своїх віршів, наголовком, характеру символічного, більшості читачів української лірики ХІХ. ст. з її айстрами, конваліями, блакитними ночами, з її зів'ялим листям — незрозумілого.

Рішучо:

Я пізнав, що цей молодий гість нашого підпілля був душею і духовістю твердий за нас усіх.

Упродовж тії нашої першої розмови я легенько натякнув Ольжичеві на незвичайність наголовку його першої збірки і на деякі темні сторінки самого сюжету. Я критикував притім доволі шукану неясність французьких парнасистів, зокрема Стефана Мальярме, лектура віршів якого у французьким оригіналі для чужинця це — на мою думку — просто забава в розгадуванні штудерних ребусів. Я не захоплювався теж віршами Рільке, і сказав Ольжичеві те, висловивши притім думку, що література зпід стягу експресіонізму лишиться мабуть на завжди чужою широким колам читачів, і рівно ж сумнівної вартости козирем для пересічного інтелігента.

А він слухав усього з притаманною йому сторожкою увагою, не опонуючи мені ні разу, і водно з підкресленою пошаною для мого погляду. І це вкупі з цвітучою молодечістю всієї його істоти, з рожевими лицьками його тонко обрисованого обличчя, з його русявим воло-

сям і симпатичною дбайливістю його одягу заманювало до розмови з ним що раз більше.

І тоді я знову і може чіткіше, ніж коли, відчув різниці епох і поколінь, між прогомонілим учора, заіснувавшим сьогодні і грядучим завтра, що майоріло з усією свідомістю революційного принципу у, здавалося, дівочо-ніжних лицьках Олесьового сина...

Бо хоч він і не опонував мені, а піддержував розмову тут і там втрученим словом, то проте оте слово повчало мене доволі наглядно про те, що в контрасті: блакитна ніч і камениста ринь за думкою молодечого поета могла бути не тільки різниця гарно чи негарно дібраних фраз, а ще й різниця двох епох, двох духовостей, двох поколінь. Покоління, що жило блаженною мрією про радість, що з журбою обнялась, і покоління, що знало і водно промишляло тим, що доба — жорстока як вовчиця. І може саме тоді, коли я розмальовував Ольжичеві у протиставленні до занадто вже гієрогліфічно неясного експресіонізму прикметі клясичної однозначности мистецького слова, він у глибинах своєї душі питався:

Нашо слова? Ми діло несемо.
Ніщо мистецтво і мана теорій.
Бож нам дано знайти життя само
В красі неповторимій і сүворій.

Що вибереш, чи образ бездоганий,
А чи праобраз для усіх один?
Міцніша віра і дзвінкіший чин
За словолюбіє і за тимпани!

Ось сходить, виростає, розцвіта
Благословленіє не форми — сүті.
Одвага, непохитність, чистота,
Милуйтєся! Беріть! І будьте, будьте!...

IV.

Опісля я ще кілька разів бачився з Ольжичем, але ті дальші — зрештою не занадто численні! — наші зустрічі не додали ніякої нової риси до того образу його індивідуальности, що витворився в мені після нашого першого побачення. Значить: до образу його особи під вражніям першої зустрічі з ним, бо і що ж то можна сказати справді істотного про людину, про її індивідуальність як таку, про її найглибшу духовість і душу, після того, як ви стрінулись з нею всього кілька разів, тай то в товаристві інших людей? Портрети, накреслювані на основі таких чисто принагідних побачень і хвилиних вражінь пригадують мені завжди незугарний малюнок особи нашого Шевченка, розмальований колись Тургенєвом в його літературних споминах, або образ Гете в Карльсбаді у споминах Бетговена.

Та ще тим більше, коли зважимо, в якому ранньому віці, віці щойно назріваючого нового розвитку творчих сил Ольжич відійшов від нас... Отим то і критична оцінка всієї його творчої спадщини — особливо ж вкупі з револю-

ційною активністю молодого поета та його смертю як жертви героїчного подвигу — мусить бути сьогодні можливо обережна і зв'язана з духом епохи виступу Ольжича на тлі української революції.

А повертаючи знову до нашого поета-героя, хочу ще зазначити, що в одній розмові він вказував головно на російського поета Н. Гумільова — моцархіста і аристократа типу С. Георге, розстріляного в 1920 р. — як на один

із своїх мистецьких праобразів. Але я сказав би, що поскільки чужі впливи не змогли ще скластися на кришталево прозорий моноліт Ольжичевої творчості, то як один з речників і героїв революційної України та як виразник визвольного духа батьківщини, Ольжич прозорий до глибини душі і твердий духом як діамант. Ніжний ефеб з душею Леоніда.

5) С. с. стор. 7. — О. Г. Підкреслення моє — О. Г.

ДОКУМЕНТИ

"Золоті Слова" Ю. Федьковича

Примітка: "Радянська Україна" з 17 січня ц. р. подала вістку про велике зацікавлення, яким тішитися музей письменника Юрія Федьковича на Буковині. Вичислюючи поодинокі зібрані предмети в цьому музею, кореспондент з Чернівців пише: "Серед прибраних експонатів один примірник журналу "Вечорниці" (1862 рік), в якому друкувались твори Пушкіна, Лермонтова, Шевченка. В цьому журналі Федькович вперше друкував окремі свої твори". В дальшому "Радянська Україна" старатся зробити з "Соловія Буковини" великого приятеля московського народу та прихильника московської літератури. Щоб пізнати "москвофільство" Ю. Федьковича, та показати як думав він про москалів, друкуємо нижче одну з його статей на цю тему.

Історія цієї його статті така. Юрій Федькович почувши 1868 р. що в Чернівцях засновується українське товариство, дуже зрадів був і писав з Путилова до Галичини про це одушевлені листи. Але довідавшись, що в "Руській Бесіді" взяли верх москвофіли на чолі з о. В. Проданом, він не тільки не вписався до цього першого українського товариства на Буковині, але також хотів остерегти українську суспільність перед лихом, яке грозило їй через симпатії деяких одиниць до Москви. Тому, що в той час не було на Буковині українського часопису, він написав статтю до "Czernowitzer Zeitung"; але короткозорі німецькі редактори не помістили її. Федькович не тратить охоти: в листопаді 1869 р. він ще раз пише по українськи до львівської "Правди". Але й тут її не поміщують. Заголовок цієї статті надзвичайно характеристичний: "Щоб не було за пізно! Голос зпосеред руського народу". Цей прецінний документ тільки чудом зберігся до сьогодні.

"Зведено бій під Полтавою (1709 р.), Москалі здобули Русь, їх цар Петро присвоює собі ім'я побідженого народу, бере титул царя Русі і укладає собі таку програму політичну: з Москви над Дніпро, з Дніпра над Вислу, з Висли під Карпати, звідси на Дунай, з Дунаю над Босфор. Чи заперечить

1) Юрій Федькович був тоді інспектором народних шкіл у Вижиці.

хто, що він став невірним цій програмі загарбання Слов'ян?

"Але як? З одного боку московська дика орда, з другого численне, на той час на досить високім ступені культури стояче Слов'янство... Тільки ж підприємливим царям про це не банно. Вже в XIII. віці накиннули вони своїм ордам християнство і церковнослов'янську мову, з котрої, абсорбувавши тодішню руську письменність, повстала теперішня московська мова, а котру задля незнання історії Слов'ян заходом та через безсоромне фальшування історії Москалями, ще і нині називають руською (russische Sprache). Я буду її називати завсігди по імені, московською, так само, як ім'я Русь належить лише полудневій Росії, а назва Русин лише-нинишнім Русинам.

"Як же ж стоїть діло нині, в XIX. віці з руською літературою? Не дуже лучше, а може ще подекуди гірше. Бо хотя в послідніх часах зпосеред народу і для народу виступили деякі письменники, то московське правительство переслідувало і переслідуює їх нечуванним способом, і руська література находиться ще заедно, як в XIII. віці, в руках духовенства і комнатних учених, котрі, як колись, так і тепер не знаючи народного язика й історії своєї, а схиляючись поправити свою долю, іменно в Австрії, пишуть в жаргоні руських ченців з XIII. віка, це в церковнослов'янській мові, не дбаючи про народ і про його суд над своєю писанниною.

"А Петербург? Петербург кличе: bravissimo! Тиче всім, а іменно австрійському правительству, дулю під ніс і підпомагає всіх ніби руських письменників всякими способами: посадами, достоїнствами, ордерами, грішми і обітницями. Та і чого би не мав підпомагати? Від чернецо-руської мови XIII. віка, якою ще і нині пишуть мнїмі руські письменники Галичини і Буковини, до Московщини лише один дрібненький крок, а наше правительство є досить чемне (charmant), щоби цьому не противитися та щоби пильненько мостити дорогу "панам з півночі" аж під самі Карпати, а відтак дальше-дальше. Чому би не мостити дороги? Москаль буває приязний і кожному запоручає своє благословеніє.

"А чого ти тикаєш свій ніс в цю справу?" — питає дехто. Справді по що тикати? Тільки ж воно може і годиться, коли розважимо, бодай дехто з мислячих, що підручники в наших школах народніх¹⁾ писані й досі також чернечою мовою з XIII. віка, що п. міністер просвіти не говорить по руськи і задля того зі всім руським здається на когось дру-

гого, та що цей другий научить п. міністра квінці не по руськи, а по московськи. Ось придивіться теперішньому повстанню в Далматії, чия рука там за кулісами? Вже ж московська! а пан міністер най під цими кулісами подумає собі Карпати, доки ще час. Один з тих, що дивиться звичайно і поза куліси".

З ДІЯЛЬНОСТІ ЗАРЕВА

ЄВРОПА:

Німеччина

МЮНХЕН: 23 квітня 1953 р. відбулись чергові загальні збори місцевої клітини ЗАРЕВА УСТ "Січ". Зборами проводила президія в складі: А. Мельник — предсідник і В. Рождественський — секретар. Нову управу вибрано в складі: М. Березюк — голова, М. Тофан — заступник, М. Микілович — секретар, М. Залуцький та В. Рождественський — члени. Контрольна Комісія: О. Барецький, Я. Качмар, М. Врублівський.

Франція

ПАРИЖ: 1 травня 1953 р. відбулася конференція активу ЗАРЕВА у Франції за участю осередків Париж і Нансі. Обговорено справи переорганізації крайового представництва та з'їзду ЗАРЕВА, що відбудеться літом цього року. В дискусії видвигнуто цілий ряд актуальних проблем, як напр.: поправки до ідеологічної платформи, зміна статуту центрального проводу тощо. Рішено взяти активну участь у Високошкільнім Літнім Курсі Українознавства, що його влаштує ЦЕСУС в серпні місяці ц. р. в Страсбурзі.

На могилі сл. п. Симона Петлюри.

24 травня ц. р., в 27 річницю трагічної смерті та з нагоди відкриття пам'ятника Головного Отамана Симона Петлюри на цвинтарі Монпарнас в Парижі, делегація ЗАРЕВА в складі Всеволода С. Мардака та Аскольда Кобилки зложила китицю квітів від імени націоналістичної академічної організації. На урочистій академії, що відбулася вечером цього ж дня в залі Ваграм, члени ЗАРЕВА допомогли організаційному комітетові у переведенні свята.

Голляндія

РОТТЕРДАМ: На могилі сл. п. Євгена Коновальця, в 15-ту річницю трагічної смерті полк. Євгена Коновальця, Вождя Основоположника Націоналістичного Руху, делегат Центрального Проводу ЗАРЕВА інж. Аркадій Жуківський взяв участь у жалібних урочистостях, що відбулися в днях 23 і 24 травня ц. р. в Роттердамі. На могилі сл. п. Голови ПУН-у, поміж іншими вінками та квітами видніла китиця троянд з на-

писом: "ЗАРЕВО — ВОЖДЕВИ". Після панахиди на цвинтарі Кросвійк, делегат ЗАРЕВА зложив родині Вождя сердечні співчуття від імени націоналістичної академічної молоді.

На запрошення закордонних делегатів родинною сл. п. Полк. Є. Коновальця, представник націоналістичного студентства в надзвичайно дружній атмосфері, провів розмову з панями Ольгою Коновалець і С. Мельник, полк. Андрієм Мельником та Юрком Коновальцем. Рідня Вождя - Основоположника живо цікавилася студентськими справами та працею ЗАРЕВА.

Своєю участю у відсвяткуваннях річниці смерті Вождів, Об'єднання Українських Академічних Товариств ЗАРЕВО відмітило одночасно чотирорічну дату свого існування.

ЗДПА ТА КАНАДА

НІЯГАРА ФАЛС: З'їзд РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (РУМПА). Поблизу відомого водопадку Ніягара, в готелі Джеренал Брок в днях 28 - 29 березня ц. р. відбувався з'їзд делегацій центральних проводів українських молодечих організацій ЗДПА й Канади, що в його висліді створено Раду Української Молоді Північної Америки.

Учасники з'їзду репрезентували 12 найбільших українських організацій що діють на цьому континенті. Між ними такі, що діють довгі літа, як напр.: Союз Української Молоді Канади, Молоді Українські Націоналісти чи Ліга Української Молоді ЗДПА, як рівнож такі що недавно почали свою діяльність: Пласт, Спілка Української Молоді, Академічне Об'єднання ЗАРЕВО.

Між учасниками з'їзду ми бачили заслужених виховників, діячів українського студентського життя, молодих комбатантів. Деякі з них уроджені вже на цьому континенті, а деякі приїхали на нього переживши страхіття московсько-комуністичного режиму в Україні.

Всі вони, так різні місцем народження, попередніми переживаннями були об'єднані почуттям спільного обов'язку супроти Батьківщини, для якої вони живуть і творять. У висліді нарад створено координаційне тіло, що ставить собі за завдання спрямувати діяльність всіх молодечих організацій цього континенту для допомоги поневоленій Батьківщині і розбудови українського життя на теренах нашого теперішнього перебування.

Ці два елементи лягли в основу статуту прийнятого одногосно делегатами всіх організацій.

Крім статуту в програму з'їзду входило ряд доповідей що заторкали пекучі питання з якими стрічається в житті українська молодь. Головні з них:

1. До головних завдань на культурному відтинку — виголосив Дмитрів.
2. Молодь і визвольна боротьба України — виголосив Омельченко.
3. Український Конгресовий Комітет Америки і молодь — Е. Кульчицька.
4. Комітет Українців Канади — центр українського життя в Канаді — М. Орихівський.
5. Спорт, розваги і суспільна діяльність — як елементи виховання української молоді — Б. Яців.

Над згаданими доповідями розгорнулася жвава дискусія у висліді якої узгіднено погляди учасників та відзеркалено їх так в резолюціях:

З огляду на те, що сучасні представники УССР до ОН не є дійсними виразниками змагань української нації, постановлено робити заходи перед урядами ЗДПА й Канади, щоб вони допомогли українській нації визволитись і покористуватись всіма тими суверенними правами, що забезпечені за вільними націями світу;

Об'єднуючись в координаційний центр української молоді, учасники видвигнули заклик до всього українства ще більше затіснити вузли консолідації і єдності в прямуюванні до визволення Батьківщини;

Для збереження правопорядку в українському житті на цьому континенті з'їзд постановив нав'язати якнайтісніші зв'язки між РУМПА та ПАУК і поручив своїм складовим організаціям піддержувати зв'язки й співпрацю з УККА та КУК - ом.

З метою збереження українських культурних цінностей постановлено зайнятися організацією курсів і доповідей з ділянки українознавства для української молоді з ЗДПА та Канади;

нав'язати зв'язки з ЮНЕСКО, повести кампанію придбання фінансових засобів для видання творів українських письменників, поетів і мистців, організацією виставок української народної творчості та популяризації української культури й українського імені серед співмешканців в країнах нашого перебування.

Успіх з'їзду слід завдячувати зокрема діловій підготовці та жертвенності й ініціативі теперішнього голови Ради п. Володимира Бакада.

Віримо, що під його проводом українська молодь в ЗДПА й Канаді буде більш успішно розвивати свою діяльність.

ЗДПА

ПЕРШИЙ КОНГРЕС УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

НЮ - ЙОРК: 11 - 12 квітня 1953 р. в залах Колумбійського Університету відбувся перший Конгрес Українського Студентства ЗДПА. З'їхалось 68 делегатів від 22 університетських осередків на яких студіюють студенти - українці. Конгресом проводила президія в складі: Григорчук — голова, Кульчицька і Рижій — заступники, Кожно і Ковальська — секретарки. Конгрес заслухав три доповіді — представника Східно - Европейського Фонду проф. Мослі, проф. Решетаря і програмову на теми студентської централі д-ра Фізера. Поручені в доповідях проблеми були пізніше опрацьовані комісіями: статутною, міжнародних зв'язків, допомогою, організаційною і резолюційною. Комісія матка не зуміла вив'язатись із свого завдання й запропонувала вибір управи з членів одного середовища. Ця Управа була вибрана незначною більшістю голосів у складі: Е. Кульчицька — голова, Поштар, Кравець, Штук, Петришин — заступники, Ковальська — секретарка, Кідень — скарбник, Фіря — голова стипендійної комісії, Головінський — пресово - інформаційної, Онферко — культурно - освітньої, Карапінка — спеціальних доручень. Контрольна Комісія діятиме в складі: Григорчук, Норка, Семенишин, Бачинський, Заяць. Товариський Суд: Білас, Олексішин, Сумик, Штойко, Богатюк.

З рамені ЗАРЕВА Крайовий Провід репрезентував д-р О. Наклович з Клівленд та М. Попович. Членів і симпатиків ЗАРЕВА на правах делегатів було 25. Члени ЗАРЕВА відмовилися від участі в Управі бо вона не відзеркалює вимог цілості українського студентства в ЗДПА. Крайовий Провід ЗАРЕВА зайняв вичікуюче становище і свою співпрацю з новозаснованим студентським тілом узалежить від двох передумов: 1. розвитком взаємовідносин з ЦЕСУСОМ як найвищою українською студентською централею та 2. практичною постановкою роботи Управи, відносно працездатності якої є поважні сумніви.

Конгрес не відзначався ні динамікою, ні продуктивністю та стояв на жалі, на низькому рівні. Проте ми віримо, що студенти - українці в ЗДПА усвідомлять собі свої завдання і зроблять усе можливе щоб новостворена централя вив'язалась із завдань наложених на українське студентство ЗДПА.

КОНФЕРЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ МОЛОДІ

КЛІВЛЕНД: 25 - 26 квітня ц. р. відбулася в Клівленді Конференція Націоналістичної Молоді, в якій взяло участь понад 40 делегатів, що репрезентували МУН (Канада), Молодь ОДВУ (ЗДПА) та ЗАРЕВО (ЗДПА й Канада). Конференцію підготував Організаційний Комітет Націоналістичної Молоді в ЗДПА з метою устійнити спосіб співпраці трьох згаданих організацій як такою вирішити ряд спільних питань організаційного характеру.

Конференцію відкрив голова Організаційного Комітету д-р Б. Винар, після чого приступлено до вибору президії, що діяла в складі д-р П. Стерчо — голова, Б. Турченко, Я. Білак, І. Михалевич, В. Дмитрюк — члени та покликано ділові комісії: організаційну — інж. Суховерський, В. Процик, пресову — Л. Винар, Я. Білак, О. Врублівський, резолюційну — О. Шевченко, В. Дмитрюк, В. Зварич. Після відчитання привітів слідували дві доповіді: 1) Українська молодь роджена в Америці та наші завдання — Маруся Попович, 2) Молодь роджена в Канаді — Я. Білак.

Згадані доповіді доповнювали себе обопільно, подаючи характеристику молоді двох країн та різні методи праці, що питомі окремим країнам. В доповідях подано ряд конкретних пропозицій для поліпшення праці над молоддю родженою на американським континенті, які з доповненням у живій дискусії зводилися до того, щоб на гідному рівні втримати український характер організацій із завданням виховати із своїх членів патріотів української справи.

Сама метода праці полягала б на тім, щоб зацікавити молодь українською історією, мистецтвом, культурою, літературою і т. п., тим самим піднести її знання з українознавства, що потрібне їм для того, щоб вона змогла гідно виконати свій обов'язок: ширити серед чужинських кіл ідею визвольної боротьби українського народу й заразом бути тут, на американським континенті українськими місіонерами.

З тим наміром заплановано переводити вишкільні курси кадрів ОДВУ та МУН, на яких вивчатиметься проблематику українських земель. Постановлено покликати пресову службу націоналістичної молоді, завданням якої буде розробляти в доступній формі згадану проблематику й друкувати її на сторінках своїх видань.

З дальших точок програми, що викликали жваву дискусію були пропозиції голови діяльностевої комісії молоді ОДВУ — Р. Шраменка, що зводячи в коротку форму вказували на потребу з'єднати в рядах ОДВУ молодь старої та нової еміграції, щоб, поєднавши їхні добрі прикмети, спільно плекати тип націоналіста-громадянина.

У питанні співвідношення до інших молодечих організацій підкреслено органічну потребу тіснішої співпраці з іншими організаціями молоді, зокрема з СУМК, ОДУМ і СУМ, щоб у той спосіб впливати на зниження до мінімуму бар'єри сепаратизму чи різних політично-конфесійних непорозумінь.

З важливих справ організаційного характеру була порушена справа Стипендійного Фонду ім. О. Ольжича. Учасники конференції висказували потребу такого фонду й практично розв'язано цю справу в той спосіб, що члени трьох згаданих організацій оподатковують себе місячно, рівночасно вирішено звернутися за допомогою до громадянства.

Кожному з учасників конференції лежали глибоко на серці загально-українські справи, не менш важливою була проблема праці

над молоддю і тому конференція відбулася в діловій атмосфері а порушувани питання обговорювалися з молодечим запалом та енергією.

КРАЙОВИЙ З'ЇЗД ЗАРЕВА В ЗДА.

26 квітня ц. р. відбувся в Клівленді крайовий з'їзд ЗАРЕВА в ЗДА, в якому взяли участь делегати клітин: Нью-Йорк, Сен-Пол, Філадельфія, Шікаго, Клівленд — станиць: Трентон, Рочестер, Саут Бенд, Детройт та поодинокі члени всього понад 40 учасників. Після звіту дотеперішнього керманіча д-ра Б. Винара та дискусії уділено абсолюторію уступаючому прововоді та прийнято статут. Новий крайовий провід вибрано в складі: Володимир Дмитрюк — голова, Любомир Винар — заступник, Олексій Шевченко — секретар, Іван Лехновський — фінансовий референт, Дмитро Пілецький — організаційний референт. Контрольна Комісія: д-р О. Наклопич — голова, д-р П. Стерчо, Р. Шраменко — члени.

Канада

МОНТРЕАЛ: 28 лютого 1953 відбулися загальні збори місцевої клітини ЗАРЕВА. Зборами проводила президія в складі М. Світуха — предсідник і Л. Винницький — секретар. Нову управу вибрано в складі: М. Плав'юк — голова, М. Світуха — заступник, І. Лебідь — секретар. Контрольна комісія: д-р М. Антонович, В. Турченко, інж. В. Захаркевич.

НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ:

- 1) Шевченко. Річник 2. 1953. УВАН, Нью Йорк. стор. 46.
- 2) БЮЛЕТЕНЬ УВАН у США, ч. 7, березень 1953, стор. 13.
- 3) В. О. Unbegaun: L'ORIGINE DU NOM RUTHENES. УВАН, Вінніпег 1953, стор. 13.
- 4) Ю. М. Луцик: ДО МЕТОДОЛОГІЇ НАЗВОЗНАВСТВА. УВАН, Вінніпег, 1953, стор. 23.
- 5) НАША КУЛЬТУРА. Вінніпег, ч. 7, 8, 1953.
- 6) ЗВІТ ДЕЛЕГАЦІЇ ЦЕСУС-у з ПІ. Міжнародної Студентської Конференції 12-17. І. 53 в Копенгаген, стор. 27.
- 7) EUROPEAN STUDENTS MIRROR. Berlin, 1953, No 30 - 35.
- 8) МОЛОДА УКРАЇНА. Журнал української демократичної молоді. Торонто. Р. III. (1953), ч. 1 (8) - 2 (9).
- 9) СМОЛОСКИН. Журнал української молоді. Париж, 1953, чч. 3 - 6.
- 10) UKRAINIAN DIGEST. March, 1953, стор.32.
- 11) THE UKRAINIAN QUARTERLY. Vol. IX. Nr. 1, Winter, 1953, стор. 96.
- 12) ХЛІБОРОБ. Бразилія. Курітиба, чч. 1- 14, 1953.
- 13) БЛАГОВІСНИК ГЦУ УАПЦ у Франції. Р. I, ч. 1.
- 14) ПІСЛАНЕЦЬ ПРАВДИ. Честер, чч. 1 -4, (1953).
- 15) ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВІСНИК. Вінніпег, чч. 2 - 5, 1953.

INTRODUCTION TO THE STUDY OF THE
UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURE,

I-II parts, 1949, New York Price \$3.00.

by **NESTOR P. NOVOVIRSKY**

Basic information in English about development of the Ukrainian language, literature, philosophy, religion and arts; with four maps, two diagrams, transliteration and vast bibliography.

"Introduction" helps to understand Ukrainian ideals, it is a handbook for every one who is interesting in Ukrainian cause.

Order from the Author 1627, 2nd Avenue,
New York 28, New York, U. S. A.

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО

ТИЖНЕВИК В ПАРИЖІ,
У ФРАНЦІЇ, ІНФОРМУЄ
ПРО УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ
В ЕВРОПІ І ПРО ПОДІЇ НА
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

ХОЧЕТЕ ЗНАТИ СКОРО, ЩО ДІЄТЬСЯ
В ЕВРОПІ, ЧИТАЙТЕ УКРАЇН-
СЬКЕ СЛОВО.

Замовлення в Канаді приймає:

"INDEPENDENT UKRAINE"
P. O. Box 276, Winnipeg, Man.

ЦІНА \$5.70 НА РІК.

ЧИТАЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

СМОЛОСКИП

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Появляється з початком кожного
місяця.

Приносить відомості з життя укра-
їнської молоді в краю і на еміграції.

Передплата на рік \$1 або рівновартість
у інших валютах.

Адреса:

Smoloskyp 3, rue du Sabot, Paris 6e, France.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
місячник

"ГОЛОС МОЛОДІ"

ОРГАН ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДИХ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
в КАНАДІ.

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК — \$2.50.

До Адміністрації
"ГОЛОСУ МОЛОДІ",
Вінніпег, Ман.

Висилаю річну передплату на "Голос
Молоді" в сумі \$ 2.50. Моя адреса:

Ім'я й прізвище

Адреса

Дата 1952.

Виповнити і переслати разом з перед-
платою на адресу:

YOUTH SPEAKS,
Box 791,
Winnipeg, Man.